ने. सं. ११०५ न्हू दँया लसताय्

सकल नगरवासिपिन्त

भिंतुना

प्र. पं. बुद्धिराज वज्राचार्य व

ललितपुर नगर पंचायत

परिवार

खेलुइता:

साहित्यिक दँ पौ

खुगूगु दँ · ने. सं. ११०५ ह्मपूजा · खुगूगु ल्या:

सल्लाहकार

स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ
जनकलाल वैद्य
नर्मदेश्वर प्रधान

★

दुज:

बद्रीनारायण नकर्मि
प्रकाश राजकर्णिकार
जुजुभाइ चित्रकार
रुद्र सिखडा
ॐ कृष्ण कर्माचार्य
राकेश शिल्पकार
ज्ञानेश्वर वैद्य
ॐ बहादुर नकर्मी

★

देब:

वत्सगोपाल वैद्य

★

मू:– ४/–

सम्पादक

नरेन्द्रमान श्रेष्ठ

बिजयेश्वर वैद्य **केदार 'सितु'**

★

ब्यवस्थापक

तीर्थराज वज्राचार्य **इश्वर सायमि**

★

पिकाक

खेलुइता: पिकाक गुथि

ललित अध्ययन गोष्ठी
तंग: त्वा:, यल ।

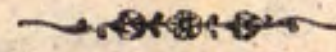
★

थाकू

मच्छिन्द्र प्रिन्टिङ्ग प्रेस

ईखाछेँ त्वा:, यल ।
फोन ५-२१५०८

धलः

चा:गु कलम छाय् तीगु अथें

–दुर्गालाल श्रेष्ठ

वा–फय् व निभाः प्वँलिसें त्वाना:
अनुभव गुलि नं मुंगु दु ख:
थुकिया हे छपु बाखँ मखुला !
गुलि गुलि चिंक जि लूगु छ ख: ।

वय्धुन अय्नं ह्वे जि मधुंनि
त्वाय्गु अन्नं हे त्यंनि खनी
म्वाय्गु मनोरथ पूवंक्यगु हे
त्वाय्गु त्वाय्गु बस, त्वाय्गु खनी ।

ह: ही चकना: स्वां ज्वी धुंसां
यत्तले नं गन ह्वे दु यथें
आगं जकसां प्वल्यमा: विधिया
चा:गु कलम छाय् तीगु अथें ।

(शनिवार दिल्ला ११०४)

माकर प्याखनया म्ये

—जगतचन्द

आदिश भारपे देवगण पनि थव नक त्वारस वास इनायखे जव ॥१॥
माकर मकरिनि मुसे चोङा गूँस याँया… …ष्ट राजा पापि
काँत गुँ छ्य क थूस ॥२॥
वास मदतो आत्र गोँरो गर वेय मखतो थव थाय वाश
गना लेय ॥३॥
जगतया मन्त्रि भोट्या दाजु रासे . वागमति थव… …से
क्वाथ दाङा खाँसे ॥४॥
वाँलाँ बुङ छ.यातो आव वने थव थ य, प्याखन हुसे वन
काँथ गुँ….. राय ॥५॥
लाता वोरा सोय धुनो म्वाङान खे गुँन पार पाग बबु काय
जुय बुलुहूँन । ६॥
गाँलाँ गल्या माकर पनि जोरो बिरो काँङ, वास मदु खाँसे
खोसे मिखा अति माङ ।।७॥
पुरुव सो सिँमा फूता गना ब.य वास थर थर नुरो जीव
गना चोने थास ॥८॥
गोलोया वानर पनि तव दुख ताया याँया राजा पापि जुसे फल
लासे काया ॥९॥
इति पलि फ… …व .. ..वा सेनकाव फेफेसेन दुख
सेया पापिन याङावा ॥१०॥
इन्द्रादि देव शिव वर बिव छेन हरखन सकोस व म्हेते
चित जेन
जय जितामित्र प्रभु उग्रमल्ल देव , जगत प्रकाश आव धरमस हे व।११।

—इति माकर प्याखन—

(मुंम्हः— जनकलाल वैद्य)

खुसः दँ न्ह्योया नेपाल भाषाया भाषिक विशेषता

—प्रो. डा. कमलप्रकाश मल्ल

चीन-सँय् भाय् खलःया न्यासःगू भाय् लुया वःगु दु। उपि मध्ये न्यागू भाय्या जक लिपि दु। नेपालभाषा थ्व न्यागू मध्ये छगू लिपिवद्ध दसि दुगु भाय् खः। थ्वया लिपिबद्ध दसि ज्वलं खः १. अभिलेख २. तमसुक आदि कालबिल्या भों ३. ल्हाति च्वयातःगु सफूत। थुपि स्वता लिपिवद्ध दसि ज्वलंया विशेषता नेवाः तय्‌गु जक मखु नेपाःगाःया हे नं विशेषता खः। नेपाःगाः क्षेत्रफलया दृष्टिं तसकं चिकीचा कू। तर अय्सां थन यक्कों सांस्कृतिक महत्त्व खने दया च्वंगु दु। दोलंदो तमसुक, थ्यंमथ्यं ९-१०दो कृतित खने दः वःगु दु। थ्व तसकं महत्त्व-पूर्णगु खँ खः। तर भाषा प्रयोग दयेमाःगु ब्याकरण-सजगता बुलुहुं ह्लास जुया वना च्वंगु खने दु। थ्व सजगता लिच्छविकालया अन्तय् वयाः तसकं ह्लास जूगु खने दु। थुगु हे इलय्या शिलालेखय्, कालबिलया भोंतय्, नापनापं सफू च्वयेगुलिइ नं नेपाल भाषाया प्रयोग जूगु दु। थुकथं नेपालभाषाया यक्को थासय् प्रयोग जूसां भाषाया दृष्टिं स्वयेबले एकरूपता खने मदु। संख्याया दृष्टिं अभिलेख दसि ज्वलं यक्को खने दःसां व ज्वलनय् एकरूपताया अभाव खने दु। टि. डब्ल्यु. क्लार्कजुं धयादींथें नेपालभाषा यक्को अभिलेख दसि दुगु हे थ्वया

भाषिक समस्या खः ।

थ्व भाषाया लिपिवद्ध ज्वलनय् भाषिक एकरूपता खने मदुगुया छुं कारण थुपिं खः –

१) न्हापा न्हापा झीगु समाजय् सफू स्वयेत–ब्वनेत सफू थःम्हं ल्ह्यया: च्वया: काये मा: । अथवा सुं मेपिंत ध्यबा बिया ल्ह्ययका काये मा: । संदेशय् (ल्हासाय्) जूसा आखःथासा सिँयागु (wood-block) छ्यलेगु चलन दुगुलिं अनया सफुती भाषिक एकरूपता खने दु। नापं इमिसं माक्को सफू नं दयके फत । तर झीथाय् अथे मजू । छायधाःसा न्हापा न्हापा झीथाय् पुलांगु धारणां हा कया च्वंगुलिं इमि विचाः कथं थ्व (शास्त्र सफू च्वयेगु ज्या) पवित्र खः । उकिं थ्वयात ल्हातं हे च्वये मा: धँगु इमि धारणा खः । उबले सफू ल्ह्याइपिं लिपिकारतय् नं गुठी थें जाःगु संस्था नं दु जुइ मा: । उकिं नं इमिसं सफू थायेगु यन्त्र छुं मदयेकूगु खः । बरू ल्हातं सफू च्वयेगु व ल्ह्ययेगु यात थुकथं झीथाय् सफ थायेगु यान्त्रिक साधन मदुगुलिं ल्हातं हे सफू च्वयेगु ल्ह्ययेगु याना वःगुलिं नेपाल भाषाय् एकरूपता मदुगु खः । अमरकोष, हितोपदेश, चाणक्य सार संग्रह आदि सफूया यक्को प्रति च्वया तःगु व ल्ह्यया तःगु खने दु । अले इलय् ब्यलय् च्वयातःगु ल्ह्ययातःगु उपिं सफूत यक्कों पाःगु खने दु ।

२) झीगु भाय् न्हापां जनस्तरीय भाय् जूगुलिं साहित्यिक भाय् मजूगुलिं नं थुकी व्याकरण व कोषया अभाव खने दु । झीगु भाषाय् थःगु हे कोष व व्याकरण खनेमदु । सन् १८३० पाखे पाश्चात्य विद्वानत नेपाःवया इमिसं नेवाःतय्के 'छिमिगु भाय्या व्याकरण व कोष ग्व ?' धायवं यलया अमृतानन्दं व्याकरण च्वयेगु यात । थ्व १०० दँ न्ह्योया खँ जुल । उकिं झीगु भाषाय् norm या अभाव जूगुलिं नं झीगु भाषाय् यक्को अभिलेख-दसि-ज्वलं दःसां भाषाय् एकरूपता मदुगु खः ।

३) गनं गनं संज्ञाय् आदिइ एकरूपता खने दःसां सामाजिकवर्ग व

भौगोलिक थाय् स्वया: भाषिका dialect धाइ । शिक्षित व क्वयया जातयापिसं खँ ल्हाइगु यक्कों पाःगु खने दु । उकिं छझाःया लागि झीसं ५००/६०० दँ न्ह्योया भाषाय् एकरूपता लुइकल धाःसां व यल, यँ, ख्वप भाय्या एकरूपता खः ला कि, बौद्धमार्गीतय् भाय्या एकरूपता खः ला कि, शिवमार्गीतय् भाय्या एकरूपता खः ला कि सीके मफुगुलिं थ्व नं समस्या हे जुयाच्वंगु दु ।

४) संसारय ४००० गू ति भाय् दु । गुगुं नं भाषाय् गथे नोंवात अथे हे लिपि बद्ध याना: च्वये मछि । थथे धायेबले झीके दुगु स्वता जि लिपिवद्ध दसि ज्वलंया नेपालभाषा अबले अबले नों वाइगु थें जाःगु हे भाषा खःला मखु ला धगु समस्या न्ह्योने च्वं वइ । उपिं अभिलेखया भाषा उगु इलयया सीमितवर्ग नोंवाइगु भाय्या प्रतिनिधि भाय् खःला कि अथवा उबलेया सम्पूर्ण जनतां नोंवाइगु भाय्या प्रतिनिधि खःला ? छाय्धाःसा उगु इलय् अभिलेख च्वइपिं, च्वकीपिं ध्यबाइपिं तःमिपिं व शिक्षितत हे खः । थौंकन्हे नं झीगु भाषाय् एकरूपता मदु । नापं गुकथं नोंवाना च्वना उकथं च्वयाच्वनागु मदु ।

संसारया ४००० गूति भाषायात वर्गीकरण यायेबले विभिन्न प्रकारया भाय् खने दः वइ । गथे––

१) Inflecting Languages
२) Affixing Languages
३) Isolating Languages

Inflecting Language य् शब्द हे रूप जुया च्वनी । गथे संस्कृत भाषाया 'नदी' धँगु शब्दया विभिन्न विभक्ति-रूप दु । थ्व विभक्ति स्वया वनी । संज्ञा जुइमा अथवा क्रिया जुइमा मूल शब्दया विभिन्न रूप दया च्वनी । संस्कृत भाय् रूप चले जुइगु भाय् खः ।

छगू मूल शब्दया छगू हे जक रूप दँगुयात Isolating Language धाइ । चीनिया भाषा थुजागु हे भाषा खः ।

तर अंग्रेजी भाषा Affixing व Inflecting भाय् खने दु। छाय्धा:सा अंग्रेजी भाषाया Sing, Sang, Sung जुया च्वंगुली स्वर-परिवर्तन (Vowel Change) जुया रूप-परिवर्तन जुया च्वंगु ख:। थुगु दसु स्वयेबले थ्व भाय् Inflecting भाय् ख:। तर Walk, walks, walked, walking जुयाच्वंगु दसु स्वयेबले थ्व भाय् Inflecting भाय् मखु। बरु थ्व Affixing भाय् ख:। छायधा:सा Walk या रूप मेमेगु जुइबले प्रत्यय जक जोडय जुइ। उकिं अंग्रेजी भाषाय् Inflecting व Affixing नितां स्वरुप दु। चीनिया भाषाय् एक वचन (singular), वहुवचन (plural), भूत (past), वर्तमान काल (present tense) मदु।

1. Shyam kicked Ram.
2. Ram kicked Shyam.

थुपिं निगू वाक्यय् शब्द उलि उलि हे जूसां पद विन्यासं (word order रं) यानां अर्थ पात। चीनिया भाषाय् नं पदविन्यासं याना जक अर्थ पाइ।

६०० दँ न्ह्योया नेपालभाषा गज्यागु भाय् ख:? रूपच्वले मजूगु ला? वा अंग्रेजी भाय् थें afflicting व inflecting ख:ला? अले, ६०० दँ न्ह्यो झीगु भाषाय पदविन्यासया स्थिति छु ख:? थुपिं वाला स्वये बह जू। थौंकन्हेया नेपालभाषाया पदविन्यास थथे ख:- न्हापां कर्त्ता अनं कर्म अले दकले लिपा क्रिया च्वना वइ। अंग्रेजी भाषाय् कर्त्ता, क्रिया व कर्म झोलाक च्वना वइगु ख:। अंग्रेजी भाषा क्रियापद दथुइ च्वना वइगु भाषा ख:। थौंकन्हे नेपालभाषा क्रियापद दकले लिपा च्वना वइगु भाषा ख:। उकिं, थन थाय् बिचा:याये बह: जू- नेपालभाषाया वाक्य-गठनय (syntax) शुरुंनिसें हे क्रियापद ल्यूने च्वना वइगु भाषाया (Verb final language) प्रवृत्ति दुगु ख:ला? छुं दसिया लिधंसाय् झीसं धाये फु उबले छुं हद तक नेपाल भाषा क्रियापद दकले ल्यूने च्वना वइगु भाषा ख:। गथे:--

श्री विष्णुगुप्त राजासन प्रथमस प्रचक्रजयलपेस थाप्रपा श्री विष्णुगुप्त

तीर्थनारायणस थ्वत यञ्चंगु धाय।।

सन धैग गुगु संज्ञा प्रत्यय ख: व तिब्बत-बर्म्मेली भाय् जन्म जुइ स्वया न्ह्यो गुगु भाय् दु व Proto Tibeto--Burman भाषाय कारक विभक्ति प्रत्ययया चि ख:। गनं गनं स जकनं व: गनं न जक नं व:। तर थन स व न नितां वया च्वन। व हे छगू प्रत्यय स धैगु विभिन्न अर्थय् प्रयोग जुइ। थौं नेपालभाषाय् स locative सप्तमी विभक्ति रूपय् छ्यला च्वना। न धैगु agent व instrument या रूपय् प्रयोग जुयाच्वन। अथे हे संज्ञाय्- या, यात, याके, यागु आदि प्रत्यय प्रयोग जुइ। थुकथं थौंया नेपालभाषाय् थी थी कारक-विभक्ति-प्रत्यय स्वाइगु चलन दु। तर ६०० दँ न्ह्यो संज्ञा प्रत्यय कथं वइगु आपा: याना: स व न जक ख:। लिपा तिनि कारक विभक्ति प्रत्ययया विविध प्रयोग जुया व:गु खने दु। अर्थात न्हाच:या वाक्यया थौंकन्हेयागु भासं हीके बलय्-- श्री विष्णुगुप्त राजां न्हापां परचक्रयात त्याकेत स्थापना यानात:गु श्री विष्णुतीर्थनारायणयात यञ्चंगु धाय्। थथागु वाक्यय् विविध विभक्ति-प्रत्यय रूप खने दत।

६०० दँ न्ह्योया भाषा स्वयेबले नेपाल भाषा क्रियापद ल्यूने च्वना वइगु भाषा जक खने मदु, बरु locative final language नं खने दु।

अथे हे गोपालराज वंशावलीया पौ ३२ या थ्व अंश काये-

टडेरवटल जुया हेतुनक छायव देशस असहन शिक्व च्वतेस

बिश्याको आनाव याङा देश जुयेकोथ्वथ्वया शान्ति याय जुव देव

थापर टवपनिवोसन थासं लेस अकाह मजुव देशस ।।

थन नेपाल भाषा क्रियापद ल्यूने च्वना व:गु भाय् खने दु। टडेरवटल धैगुया अर्थ छु ख:? झीसं अर्थ छ्याये मफय् धुंकल। पुलांगु भाय्नाप सम्बन्ध

मदुगुलि थ्ये जूगु खः ।

"वं चुरोट त्वन" धायेबले छगू घटना जुल । तर 'वं चुरोट त्वं ।' धायेबले stative form जुल । १७ रौं शताब्दिया Narrative खँ च्वयेगु चलन लिसें क्रियाया ल्यूने 'म्' धाइगु व च्वइगु चलन दु । गथे– सिधलम्, जुलम्, धालम् आदि ।

गोपाल राज बंशावली या उद्धृतांश बाक्यय् वाक्य सिधय धुंका देशस धका च्वया त:गु दु । थ्व क्रियापद (verb) मखु । अले पुलांगु भाय् नाप सम्बन्ध तोफ्यूगुलि पुलाँगु भाय्या शब्दया अर्थ मथुइ धुंकल । ब्याकरणया दृष्टि स्वल धा:सा थ्व संज्ञा ल्यूने च्वना वइगु भाषा (Noun final language) खने दु । गोपालराज वंशावली ख्वप भाषां जक च्वया त:गु मखु, संस्कृत भाषा बांलाक स:म्हस्यां च्वया त:गु नं मखु । अले नेपाल भाषा स:म्हं च्वया त:गु धायेत नं भाषाय् बिविधता खने दु । छाय् धा:सा व हे छगू पतिइ नं, न, ङ, ण, आदि छ्यला त:गु दु । ङ velar, ण retroflex, न dental / nasal खः । थुपिं अननासिक स्वर (Nasal Sounds) मध्ये उगु इलय् Dental, Velar, Retroflex गुगु गुगु छाय् गन गन छ्यलीगु ख: धका सीकेत था हे थाकु । नेपाल भाषाया लिपिबद्ध दसिया विविधता याना थ्ये हे खः धका धाये फइमखु । तर अय्सां थुकी दुगु विविधतायात छखे तयाः झीसं परिकल्पना (hypothesisc) याये मा:गु दु ।

झीसं धाये फु उगु इलय् अनुनासिक स्वर (Nasal Sound) पक्का दु । तर उबलेया अनुनासिक स्वर क्रिया (Verb) ख: ला धका स्वयेत मेमेगु ज्वलंनापं तया लना स्वये मा: । अले उगु इलय्या वाक्यया शब्द विन्यास (Word Order Pattern) गथे ख: धका सीकेत यक्को समस्या दनि । थ्ये हे झीसं उपवाक्य व वाक्यांशया तहलय् (Clause and phrase level य्) नं परीक्षण याना स्वये फु । वाक्यांशया तहलय् (level य्)

उबले साधारणतया हरेक वाक्यांशय् Nucleus धका: मू खँग्व: (Head word) दया च्वनी । वाक्य धइगु हे संज्ञा वाक्यांश व क्रिया वाक्यांश (noun phrase & verb phrase) या combination ख: । " व जिगु बांला:गु न्हूगु सफू" थ्व संज्ञा वाक्यांश (noun phrase) या दसु खः । थुकी मू खँग्व: (Head word) सफू ख: । थ्व Nucleus खः । मेगु फुक्क शब्द हुया छ्व:सां "सफू" हुइ फइमखु । थुकी "सफू" शब्दनाप सम्बन्धितगु modify याइगु शब्दत "बांला:गु, "न्हूगु" व "जिगु" ख: । थुकी व– Deictic, जिगु- Possessive, बांला:गु व न्हूगु Adjective ख: । थुकथं थौंया नेपाल भाषाय् संज्ञा वाक्यांश (Noun Phrase) या "सफू" मू खँग्व: (Head word) लिउने वःगु खने दु । अले Head Noun या लिपा वये फुगु शब्द Numeral Classifier ख: । झीगु नेपाल भाषाया (Noun Phrase) संज्ञा वाक्यांशया विशेषता थ्व ख: । Modify याइगु शब्दत मू शब्दसिबें न्ह्योने वइ । थ्व हे नेपालभाषाया संज्ञा वाक्यँशया विशेषता खः । Modifier Head या सम्बन्धयात Precedence धाइ । गुगु Element या न्ह्योने गुगु शब्द वइ उकियात Precedence धाइ । थ्व syntaxय् तसकं महत्वपूर्णगु खँ ख: । अंग्रेजी भाषाय् The my black book जुइमखु बरू The black book of mine जुइ अथवा My black book जक जुइ । थुकथं अंग्रेजी भाषाय् Possessive व Adjective नाप नापं वइ मखु । तर नेपालभाषाय् इपिं नाप नापं वये फु ।

६०० दँ न्ह्योया नेपाल भाषा Isolating language ख: । उबले थ्व भाषाय् प्रत्यय छता निता जक खने दु । गथे स, न । मेमेगु प्रत्ययया प्रयोग खने दुसां तसकं म्हो जक । थुकी आपा: रूप मदु । तर थौंकन्हे

थ्व भाषाय् संज्ञाया रूप थी थी खने दया वल। "ब्वना च्वना" धायेबले मूल क्रिया (main verb) "ब्वना" ख: । अले "च्वन" सहायक क्रिया (Auxiliary verb) ख: । नेपालभाषाय् Continuous tense verb या रूप दयेकेत सहायक क्रिया तोफिका गबलें नं दयेके फइमखु ।

६०० दँ न्ह्यो नेपालभाषाय् 'रपा' धइगु प्रत्यय प्रयोग जुयाच्वंगु दु । थ्व आश्चर्य जनक कथं प्रयोग जुयाच्वंगु दु । क्रियाया रूप चले मजुइबले थ्वया ग्वहालि कया: रूप चले याइ। गथे 'भुक्तरपा' 'भुक्तरपे' 'भुक्तरपास' आदि । थ्व 'रपा' प्रत्ययं याना नेपालभाषाय् Inflecting Language या थें स्वभाव दुगु ख:। थौं हे नं नेपालभाषाय् वर्तमान काल क्रियापद (Present tense verb) दु ला धइगु प्रश्न वइ । गथे - "व वन" भूत (Past), "व वं" stative, "व वनी" भविष्य काल (Future tense) । उकिं थौंकन्हेया नेपालभाषाय् स्वल धायेवं past व non past जक दु । ६०० दँ न्ह्यो निगू जक tense खने दु-past व non past । अले "वव" "शिक्व" "गाक्व" धका past जक दु । थुकथं ६०० दँ न्ह्योया क्रिया व संज्ञा (verb noun) या रूपय् विविधता मदु । Past form जक उबले खने दुगुलिं नेपालभाषा उबले Isolating भाय् ख:ला धाये छि । थौंकन्हे थें न्हापा नं मू खँग्व: स्वया न्ह्यो Modifier व:गु खने दु। थ्व चीन-सँय् (Sino-Tibetan) भाषा परिवारया विशेषता थें खने दु । Sino-Tibetan य् नं संज्ञा वाक्यांश न्ह्याबलें Nucleus या लिउने व:गु खने दु । थौं नं Sino-Tebetan भाय्यात थ्व प्रवृत्ति सुरक्षित (Preserve) याना त:गु खने दु । न्हाच:या "व जिगु बांला:गु न्हूगु सफू" वाक्यांशय् "जिगु" "बांला:गु" "न्हूगु" धका गुगु चवया तल व Nucleus inanimate जगुलिं "गु" प्रत्यय छ्यला त:गु ख: । थौं नं निर्जीव वस्तु (inanimate) नाप "गु" व सजीव प्राणी (animate) नाप "म्ह" वइ । थ्वयात Animacy Concord धाइ । थ्व concord ६०० दँ न्ह्यो विकास मजूनि थें च्वं ।

उबले थ्व "म्ह" व "गु" प्रयोग यायेगु चलन मदु थें च्वं ।

सम्वत ३६१ ज्येष्ठ शुक्ल अष्टमी यम्बु याटुम्बहार
क्वाठ चाल्यका यन्हं कीर्तिपाल भारोस

धका' चायेकूम्ह धायेत "चाल्यका" जक दु। उकिं उबलेया नेवा: भाषाय् Animacy concord खने मदु । Classifier system या 'म्ह', 'गु' गोपालराजवंशावली व मानव न्यायशास्त्र सफूती तकं म्हो जक प्रयोग जूगु खने दु ।

थौंकन्हेया नेपालभाषा संज्ञा वाक्यांश (Nouu phrase) य् स्वंगू विशेषता खने दु ।

१) ANIMACY CONCORD-- सजीव जूसा 'म्ह' वइगु व निर्जीव जूसा 'गु' वइगु ख: । थ्व ब्याकरण syntax या दृष्टिकोणं नेपालभाषाया मूलगु विशेषता ख: ।

२) CLASSIFIER SYSTEM - संज्ञा (Noun) या आकार प्रकार स्वया तइगु प्रत्यय व्यवस्था विशेष Classifier system ख: । गथे :- छगू-निगू, छपा:-निपा:, छता-निता, छफो--निफो आदि ।

३) AFFIXATION -- षष्ठी विभक्ति रूपय् सम्बन्ध कारकया (Genitive case) जूसा नेपालभाषाया संज्ञाया लिउने "या", "यागु" "याम्ह" वइ । अधिकरण कारकया सप्तमी विभक्ति रूपय् (Location य्) जूसा "स" अले Association य् जूसा "याके" वइ । गथे:-म्हिग: थन व:म्ह मनू" धइगु छगू संज्ञा वाक्यांश (Noun phrase) यात अंग्रेजी भाषाय् हिलेबले The man who came here yester-day जुइ । थथे धायेबले थ्व छगू उपवाक्य (clause) ख: । थ्व पूरा संज्ञा वाक्यांश (Noun phrase) यात हे झीसं कारकया विभक्ति रूप ज याना छ्यले ज्यू । गथे- "म्हिग: थन व:म्ह मनूया,- यागु, याम्ह-, यात,-याके... आदि। थुकथं नेपालभाषाय् पूरा संज्ञा वाक्यांश (Noun phrase) य् हे बिभक्ति रूप

चलेयाये थ्यू ।

थुकथं थौंया व्याकरण कथं संज्ञा वाक्यांश (Noun-phrase) गु थ्व विशेषता खनेदु । तर ६०० दँ न्ह्योया भाषाय् थ्व विशेषता खने दु ला मदुला स्वये बह जू । गोपालराजवंशावली व मानव न्यायशास्त्र सफुती थुपि विशेषताया दसु छुं छुं खने दु । न्हापा मानव न्यायशास्त्रया पाखें छगू वाक्य दसु काये–

'पुरुष सिङाव म्वंचा रहिस्यं चोंग्व स्त्री' (भा:त सिनालि मचा लहिना च्वंम्ह मिसा) । थ्व वाक्यय् "चोंग्व स्त्री" च्वया तल । तर "म्ह" च्वया त:गु मदु । उकिं उबले संभवत: नेपालभाषाय् सजीव व निर्जीव वोधक संज्ञाय् (Animates–In-animate noun य्) छ्यलीगु प्रत्ययया बांलाक विकास मजूनी ला धयागु न्ह्यसः दँ वइ । थ्व वाक्य धात्थें धायेसा छगू सज्ञा वाक्यांश (Noun phrase) ख: । " सिना " या उच्चारण ताहाक: (a) जुइ । थ्व participle form जुल । तर " लहिना " या "ना" या उच्चारण ताहाक: जुइमखु । थ्व Gerund form ख: । "लहिना" या न्हापा "रहिस्य" जुया च्वंगु दु । थन थाय् मेगु छगू वाक्य स्वये–'वं थन नया वन " थ्व वाक्ययात अकरण (Negative) यायेवले "वं थन मनस्यं वन ' जुइ । उकिं न्हापाया Gerund form या "स्य" ततां स्वर (Vowel) जक ल्यं दनि । तर उकियात वं अकरण (Negative) यायेबले व "स्य" खने दये त: व: । गथे– मनस्य,मयास्य, मधास्य, मकास्य इत्यादि । "सिङाव" Participle form जुल । क्रियायात संज्ञा थें प्रयोग यायेगु चलन उबले हे ब्वलने धुंकूगु सी दु । च्वयूगु संज्ञा वाक्यांश (Noun phrase) य् स्वल धा:सा दकले लिपा संज्ञा (Noun) व:गु, वया न्ह्योने मेमेगु शब्दत व:गु थौंकन्हेया नेपालभाषाय् थें हे ख: । तर उकी Animacy Concord व Classifier System धा:सा खने मदुनि । बरु कारक विभक्ति प्रत्यय चिं "सन" खने दु । अले, ६०० दँ न्हापा टो, तो,

टोम्, नं धक्व छ्यलेगु याना वयाच्वंगु खने दु । थुकिया दसु गोपाल राजवंशावलीया पौ ४६ (ग) : ४–४६ (ख) :२ या थुपि उद्धृतांशय् स्वये–

सं ४४६ माघ शुदि ३ तिरहुतिः हरसिंह राजामन मिथरतामन तो सन्त्र गृहीतो ढिलिस तुरक्याके वङ रायत सोनारपंम्, थमु अगमन यास्यंवस्यम् शिमरावनगह भङग याङग. तिरहुतिया राजा महाथ आदिन समस्त वडंङ ब्याससचङ ग्वटोम् , ग्वलछिनो निन्दुंविर वत्र, ग्वलछिन राजग्राम द्वलखा घारे वंग्व टिपाटप राजा हरशिह टो शिक्व, थ्वस कायन महाथन उभय वंधि येङा कुलन उतोङ, बि फंग्व, राजग्रामया मझी भारो धायान समस्त धन कासन

थुकी टों / तों टोम् प्रयोग जूगु खने दु । थ्व संज्ञा वाक्यांश क्रिया वाक्यांशनापं जोड बीगु अर्थ (emphasis) या रूपय् वया च्वंगु खने दु । अले 'व' form घटना खँ न्यंकेत(Narrate यायेत) प्रयोग जूगु खने दु । गथे 'वर', 'वंग्व' ,-'शिक्व' 'फंग्व'आदि छ्यला त:गु खने दु ।

६०० दँ न्ह्योया क्रिया वाक्यांश (Verb Phrase) गय् च्वं ? थौंया अ्नी नेपालभाषाया वाक्यय् कर्ता (Subject), कर्म (object) व क्रियापद (Verb) ओलाक वइगु ख: । थुकी Verb phrase दकले लिउने वइ । थ्व क्रिया वाक्यांशया (Verb phrase या) विशेषता हे मूल क्रियाया लिउने सहायक क्रिया (Auxiliary Verb) वइगु ख: । अंग्रेजी भाषाया वाक्यय् कर्ता (Subject), क्रियापद (verb) व कर्म (object) छसिकथं ओ छुकीगुलिं उकी न्हापां सहायक क्रिया वइ । अले उकी नापसं मूल क्रिया (finite verb) वइगु ख: । गुगु नं भाषाय् कर्ता (subject), कर्म (object) व क्रियापद (Verb) ओ छुना वइगु जुल धा:सा मूल क्रिया (Main verb) न्हापा ओ मछुसें मगा:

अथवा उकी सहायक क्रिया लिपा मवसें मगा: । उकिं नेपालभाषाय् 'वं नया च्वन' जूसा अंग्रेजी भाषाय् He is eating जुइ ।

२. Ablant System–झीगु नेपाल भाषाया क्रिया (Verb)या रूप थुकथं चले जुया च्वंगु खने दु –

			Conjunct	Disjunct
वं नल-	a	past	ā	a
जि नया-	ā			
वं नइ-	*i*	non-past	e	i
जि नये-	e			

नेपालभाषाया क्रियापदया सामान्यत: थुपिं हे प्यता जि रूपावली खने दु । क्रियापदया रूप हिलेबले क्रियाया स्वर परिवर्तन (Vowel change) जुइगु ब्यवस्था विशेषयात हे Ablaut System धाइ । अंग्रेजी भाषाय् नं sing, sang, sung धायेबलें स्वरया रूप (Vowel form) जक हिल । थुकी अ, आ भूतकालिक क्रिया रूप सूचक (Past form) ख:, इ, य, यैं non-past अ- भूतकालिक रूप ख: । नेपालभाषाया क्रियाय् Finite Verb धायेबले क्रियाया काल (tense) व पुरूष (person) नाप सम्वन्धित जुया च्वनी ! अ, आ, इ, य, ये कारान्त क्रिया हे मूल क्रियापदया Finite रूप ख: ।

नेपालभाषाया क्रियाय् रूप उ:त चले मजू । क्रियाय् Inflectived form तसकं म्हो । अगष्ट कनरेंड सन् १८९३ स च्वःगु छगू लेखय् नेवा: भाय्या क्रिया ला क्रिया हे मखु, वरू संज्ञा (Noun) ख: धका धया दीगु दु । नेवा:भाय्या क्रियापद (verb) संज्ञा (noun) थें प्रयोग जुया च्वंगु दु । अले नेपालभाषाय् विशेषण नं (Adjective) तसकं सीमित प्रयोग जूगु खने दु । छाय्धा:सा नेपालभाषाय् विशेषणयात (Adjective) क्रियापद (verb) ज्याये ज्यू । गथे– "व मचा गंसि जुल । धायेबले 'गंसि' वास्तवय् विशेषण (Adjective) ख:सां थन ' गंसि जुल'

धायेबले उकिं विशेषणं थें ज्या मयासे क्रियापदया ज्या याना च्वंगुलिं व क्रियापद (Verb) जुल । अथे जूगुलिं नेपालभाषाय् विशेषण धइगु हे क्रियापद (verb) व संज्ञा (noun) ख: ।

नेपालभाषाय् क्रियाया Modal, Aspect, Tense नं मूल क्रियापद (Main verb) य् वइमखु, सहायक क्रियापदय् (Auxiliary Verb) वइ । गथे 'व वना च्वन' धायेबले थन 'वनेगु ज्या सिमध:नि' धयागु ध्वाथ वल । थ्व Aspect ख: । थन 'च्वन' धइगु सहायक क्रियाय् (Auxiliary verb य्) Aspect सूचित जुया च्वनी । उकिं नेपालभाषाय् Aspect या कु कुर्बागु ज्या सहायक क्रियां (Auxiliary Verb) याना च्वनी । सहायक क्रियां Aspect, Tense Modality या ज्या नं याना च्वंगु दु । 'वं तोंवाये त्यन' 'वं नोंवाना च्वन' व 'वं नोंवाना वन ।' इत्यादि वाक्यं अभिव्यक्त याइगु थीथी अर्थ विशेषयात Modality धाइ । क्रियां गुगु ज्या अभिब्यक्त या:गु ख:, गबले सिधइ, गन सिधइ धका ब्यक्त याइगु अर्थ आशययात Attitude Modality धाइ । "व छ्येंय् दु खनिसा' धायेबले व छ्यें दुगु सत्य खँ ख: धइगु अर्थ आशय पिज्व:गु Attitude Modality या दसु ख: ।

६०० दँ न्ह्यो थ्व खँ गय् जुल धका स्वयेबले थुकी क्रियापदय् finite past form या प्रचलन आपा: दु, क्रियाया ल्यूने सहायक क्रिया घाना वयाच्वनीगु चलन खने दु । थ्व सहायक क्रिया नं "जुरो", "थजुरो" धइगु अर्थय् जक सीमित खने दु । अले ज्या पूर्ण जूगु आशयया (Perfect - Aspect) क्यनेमाल धा:सा "ज्या सिद्धल" थें जागु सहायक क्रिया छ्यला त:गु खने दु ।

नेपाल भाषाय् "रपा"' धइगु प्रत्यय क्रियाया ल्यूने स्वायेगु चलन खने

दु । संस्कृत क्रिया पचे याना नेपालभाषा क्रियापद याना छ्वले माल कि संस्कृत क्रियाया ल्यूने 'रपा' प्रत्यय स्वाइगु चलन दु । थ्वया अवशेष व प्रचलन थौंकन्हे नं दनि । गथे– दोहरपे, सुमलपे, भपे इत्यादि । थौंकन्हेया क्रियाया 'पे' थौंकन्हेया क्रियाया "पे"कारान्त Ending 'रपा' प्रत्यय व क्रिया धातु छधी जुया 'पे' कारान्त जू वंगु खने दु ।

झीगु नेपालभाषाय् Morphology सीमित जूगुलिं मेमेगु ज्यावः छ्यले मा:गु ख: । यदि Morphology त:मि जूगुसा छगू हे क्रियाया माध्यमं विभिन्न Mood, Aspect अभिव्यक्त याये फइगु ख: । तर नेपाल भाषाय् Morphology सीमित जूगुलिं सहायक क्रिया प्रयोग याये माल ।

Periphrastic verb phrase:– "व थन व:गु जुया च्वन धइगु सी दत खनी सा" थ्व वाक्यय् क्रियाय् क्रिया द्यतना च्वंगु दु । थुकी "व:गु", "जुया च्वन", "सी दत", "खनी सा" धइगु फुक्क क्रिया हे ख: । थुकथं क्रिया छधी थें च्वंक मा: मा: हने मा:गु हे क्रियाया रूपावली सीमित जूगुलिं ख: । थुकथं गुगु क्रियाय् क्रिया द्यतना मा: मा: हना छ्यलेगु जूगु ख: क्रियाया रूपावली दयेकूगु संस्कृत व Latin भाषाय् ला छगू हे क्रियाया रूप चले याना याये फइगु ख: । थथे जूगु नेपाल भाषाय् Morphology नं ज्या मबिउगुलिं Syntax या ग्वहालि का:गु ख: । उबलेया नेपालभाषाय् क्रिया वाक्यांश बुलहुं बुलहुं Periphrastic Verb Phrase य् विकास जूगु खने दु ।

न्हापाया क्रियाय् "स्के" नं प्रयोग जूगु दु । मानव न्यायशास्त्र सफुती "स्के" ब्राम्हणस्के धका ब्राम्हणयाकेया अर्थ व्यक्त यायेत जूगु खने दु । 'उत्तर बने माल ख: ,' 'लखय् क्वब्वां वने माल' धा:गु थनया "ख:" evidential system या चि ख: । गुगु Statement धाल व ख:ला कि मखु नोंबा: म्हस्यां हे थ: याना धाइगु हे evidential system ख: । थ्व evidential system या विकास यक्को न्हापा जूगु खने दु । मानव न्यायशास्त्र नारद स्मृति सफुती थ्यंका नेपालभाषाय् Periphrastic verb phrase या नं विकास जुइ धुंकल ।

नेपालभाषा छगू सँय्-वर्मेली चाइनो–तिब्बत भाय् खल:या छगू भाय् जूगुलिं थ्व भाय्या स्वभाव Isolating language या स्वभाव थें ख: । संज्ञाया रूप चले मजूगुलिं उगु संज्ञाया गुगुं कारकया अर्थ व्यक्त यायेत विभिन्न विभक्ति प्रत्यय संज्ञाया ल्यूने स्वाये मा:गु जुल । न्हापा नेपाल भाषाय् विभक्ति प्रत्यय 'न' व 'स' जक हे खने दु । लिपा लिपा तिनि मेमेगु विभक्ति प्रत्यय ख्वं दयेक वन । गथे 'या', 'याके', 'यात' इत्यादि । थ्वया नापनापं classifier system या नं विकास जुल । छम्ह जर्मनया धापू कथं व्यापारी समुदायतय् दथुइ व व्यापार तसकं चले जूगु थासय् Classifier System या आपालं विकास जूगु खने दु । न्हापा छगू, निगू, स्वंगू धका निनेया लागि मा:गु Classifier या विकास जुल । अनं लिपा Periphrastic verb phrase या विकास जूगु खने दु ।

नेपालभाषा रूप चले मजूगुया दसि थौंकन्हे नं दनि । नेपाल भाषाय् भविष्यत काल (future tense), वर्तमान काल (present tense) या स्पष्ट फरकगु रूप खने मदु । अले धात्थें धाये माल धा:सा नेपाल भाषाय् प्रथम, मध्यम व उत्तम पुरूष (First, Second व Third Person) या रूप भेद नं मदु । बरु Conjunct व Disjunct रूप जक दु । नेपाल भाषा रूप चले मजूगु भाषा जूगुलिं वाक्य गठनय् पद विन्यासया (Word order या) तसकं महत्त्वपूर्ण भूमिका दु । तर नेपाल भाषाय् पद विन्यासया नियम नं दृढ जूगु मदु । थौंकन्हेया नेपाल भाषाय् पद विन्यासया नियम छुं छुं दृढ जूगु खने दु । थ्व पद विन्यासया

नियम दृढतापूर्वक ढीला ज्वलंगु नं नेपालभाषा रूप चले मरुगु भाय जुया खः ।

अथेला गोपाल राजवंशावली सफू जुजु जयस्थिति राज मल्ल या शासन कालय् संग्रह जूगु खः । तर उकी थव न्ह्योया नेपाल भाषाया स्वरूप लुया च्वंगु दु । उकी ने. सं. १७७ निसें ५०९ तकया घटनावली खँ च्वया त:गु दु । थ्व ताडपत्रय् भुंजिमो लिपि च्वया त:गु सफू खः । थुकी नेपाल भाषा व नेपाल सम्वन्धी मेमेगु यक्को विषयया पुलांगु प्रामाणिक दसि ज्वलं मुना च्वंगु दु ।

थौंया थ्व प्रवचनय् न्ह्यब्वयागु खुसः दँ न्ह्योया नेपालभाषा सम्वन्धी खँ परीक्षण याना स्वये मानिगु परिकल्पना (Hypothesis) जक खः । हाय्न्स जोर्गेन्सनया सफुतीं नेपालभाषायात Classical Newari Language धका नां छुना त:गु दु । व Classical Newari यात आ: बांलाक अध्ययन याना स्वये माले धुंकल । खतु जोर्गेन्सनं इ. सन १३६० निसें १९०० तकया ज्वलं छ्यला: ब्याकरण व कोश सफू च्वया थका दीगु खः । नेपालभाषाया थीथी अभिलेख, अभिलेख सफू, ने. सं. ५०१ व ५०६ या अमरकोश वय्कलं ब्वना . दीगु सी मदु । वय्कलं छ्यला दीगु ज्वलं ई. सन्या १७ गूगु निसें १९ गूगु शताब्दी दुनेया सीमित अभिलेख सफू ज्वलं जक खः । उकिं थ्व Classical Newari धा:गुयात नं निब्व थले मा:थें च्वन– १. सन् १७ गूगु शताब्दी न्ह्योया व २. १७ गगु शताब्दी लिपाया Early व Late Classical Newari ।

जोर्गेन्सनं नेपालभाषाया क्रियाया ३० गू रूप दु धका कयना थकल । वय्क:या ब्याकरण बांलाक अध्ययन विश्लेषण याना स्वयेबले वय्कलं क्रिया धातु जक मखु प्रत्यय जुया वइगु रूप विशेषयात नं क्रियाया रूप (verb

stem) स्वीकार याना दीगु सी दु । गथे–जू, जु, जुल, जुलसा, जुलबें, जुलनं इत्यादियात नं क्रिया रूपय् दुथ्याका दिल । 'सा', 'न' यात क्रिया धाये फइमखु । ईपि प्रत्यय जक खः । वय्कलं गुगुं छगू विशेष सीमित समयावधिया ब्याकरण च्वया दीगु ला मखु । वय्कलं मुने फुगु छुं छुं ल्हातिं च्वया सफूया लिधंसा कया जक उगु ब्याकरण सफू च्वया थका दीगु खः । उकिं वय्क:या ब्याकरनं सन् १४–१६ सदीया भाषाया प्रतिनिधित्व मया: । □

[थ्व च्वखँ पाटन संयुक्त क्याम्पसय् सञ्चालित नेपाल भाषा साहित्य विषयया स्नातकोत्तर कक्षाया विद्यार्थीपिन्त हनेबहम्ह प्रो. डा. कमलप्रकाश मल्लजुं प्रवचन न्यंका दीगु खः । प्रवचन न्यनालिसे मय्जु प्रेम हिरा तुलाधरं (पद्म कन्या क्याम्पसय् नेपाल भाषा विषयया सहायक प्राध्यापक व स्नातकोत्तर कक्षाया विद्यार्थी) लिपिवद्ध याना दीगु खः । थुकियात डा० मल्ल जुं मा: मा: थाय् भिका: तने मा: थाय् तना दीगु दु (पौ ११ या ब्व: ६ तक प्रवचन बिया दीगु खः) । डा० मल्लजुया स्वीकृति कया: थ्व च्वखँ नेपाल भाषाया स्नातकोतर कक्षाया विद्यार्थीपिन्त व नेपालभाषाया अध्ययनार्थी एवं अन्वेषकतय् निंतिं नं ज्याय् छ्यले दुगु जुया: थन न्ह्यब्वया गु खः । सम्वन्धित सकलप्रति सधन्यवाद साभार प्रकट यानागु जुल– सं ।]

थें च्वंपि स्वम्ह काप:यापिं कतांमरि दय्के बिल । काचावकं स्वय्बलय् स्वम्हं व सिसा थें हे सजीव खने दु । अले स्वम्हं कतांमरि दुनें कां हनातल । इपिं न्ह्योने इपिं ल्यूने ल्यूने वयाच्वन । । प्यन्हु खुन्हु अय्ला:गुलु थ्यंक: वल ।

"का, दाजु ! छम्ह छं यंकि । मेपिं ला सकलें दइ मखु ।" व मनूनं धाल । "का ज्यू ! छम्ह द:सा गा: ।" धका: न्ह्योने च्वंम्ह कतांमरि सालाका:गु ला। लिउने च्वंपि नं ग्वतू वन । अय्ला:गुलु ला थारा न्हुल ।

"का, स्याहे स्या थ्वैत !" धका: व दाजु बेतोडं हाल । अय्ला:गुलु ला बेतोडं बिस्युं वन । थथे जुक्ति याना: व दाजुं मवायात सकुशल धन गाडी फुक्कं छें थ्यंकाबिल ।

'का, आ:खुन्हु बांलाक ज्ञां दय्का: जीवन हना च्वँ ।' व मनूनं धाल ।
'छ धन्य ख:, दाजु ! छं निगू गाडा दां ज्वना हुँ । मेगु जि छु बी मफुत ।' व मचां धाल ।

'म्वा:ल ! जि छुं हे काय्मखु । छं अबुयाके न्यास:दां यंकागु तमसुक भ्वं खुनाब्यु ।' धका: न्हापायागु भ्वं खुकेबिल । अले न्हापा कयात:गु न्यास:दां लित बिल ।

'मखु दाजु, आ: छन्त स्वंगू गाडा दां बिया छ्वय् ।' धका: व मचां जिद्दि यासेंलि बल्ल माने जुया: अनं बिदावारी जुया: व बुरमां दाजु थ:गु हे ठगतय्गु देशय् लिहां वन ।

उलिचिया बाखं थुलि
ध्य: तय्गु कुलि ...

श्रीश्री सिद्धिनृसिंह मल्लं पलिस्था याना थकूगु यलया प्रख्यात कातो प्याखंया ब्रा:थ: प्याखंया स्वंगूगु प्याखं

कौला खिचा

न्ह्याव्व:म्ह चक्रधर शर्मा ।

लू १

श्रीगणशाय नम: ।।

(छन्हु वा:थ:त चा:हिइ्युं छथाय् ग्वीं ला: वन । त्यानु लंकेत इपिं स्वह्मं छथाय् याउँक फयतुना उखेंथुखें स्वस्वं च्वंच्वन । इमिसं तापाक वैच्वंम्ह मनू छम्ह खन ।)

बा:थ: किजा –(लय्ता: ख्वालं) अय् दाजुपि, हुं वैच्वंम्ह मनू छम्ह खं ला ? फीत पालं ब्यू ब:ह्म ला मखु ला व ?

समा दाजु –(बा:थ: किजाया म्हुतु प्वा: तिके भाय् यायां) सुम्क निं च्वँ । थन थ्यनेवं सि हे सी नि ।

बा:थ: किजा– मेगु हे लं वंसा छु याय् ले, बाजु ?

गं दाजु –थुगु हे लं बल । ग्वसा: ग्व: सां जिल ।

(इपि थय् हाला: चवँच्वं व मनू इमि म्ह्योने लँय् थ्यन । इमिसं वयात ब्राम्हू बाज्या धका: म्हसीका भाग्याय् ति बाज्या धाधां वया म्ह्योने छ्यं वबछुकल । ब्राम्हू बाज्यां नं स्वस्ति. जय जुइमा धाधां इमि छ्यने ल्हा: दिकल ।)

बा:थ: किजा– (स्वय् हे नय् पित्या: ख्वालं ख्या: दाय्: थें) थौं गन बिज्याकागु, बाज्या ? ह्म नं फुसुलु तिनि । छ्प्व: निप्व: नं मदु ला ?

ब्राम्हू – ज्या वनेत वंगु तिनि । प्वा: नापं फुसुलु तिनि । (हथाय् पहलं थ:गु लँ लौ थ्यन)

गं दाजु– आ: हथाय् छाय् ले ? (लँ म्ह्य पपं) गन थ्यंके मा:गु ले, छ: पो

ब्राम्हू – ख: थ्व गुं पुला: वखे गानय् च्वम्ह जजमां छम्ह मफयका च्वन खनि । शान्ति याय् माल धका: स:ता: हल । उकें हथ:सं वया च्वनागु का ।

बा:थ: किजा– अय्सा लिबाके मज्यू ख: । का बिज्याकि । जिपिं नं थन ग्वीं धँ भालुतसें लुताहातसें मनूतय्त छुंछां या:सा ग्वाहालि बी मा:गुलिं थन च्वा:हिला जुयागु । उकें छ:पो लिहां बिज्याकेबले तप्यंक थ्व हे लँ लिसें बिज्याकि । थन जिपिं मखु खं ला, ग्याना बिज्याय् म्वा: । अन बौगु माल मौल नं तोता थके म्वा:, ज्वना हे बिज्याकि म्ह ?

ब्राम्हू– छिपिं थन दंगु सा जित: ला तस्सक मन हे याउँल । ब्राम्हू थ:गु लँ लिना वनी)

लू २

(ब्राम्हू जजमांया छेंय् दुहां वन । जजमान नं का, बाज्या थ्यन धाधां बाज्यायात भाग्याना फ्यतुकल ।)

ब्राम्हू – छु जूगु ? गुलि दत्त म्हं मफुगु ? ज्यूनं न्हापा स्वया गावक हे गंसि जुइ धुंकल खनि ।

जजमां – बाज्या छु याय् ? दगां थिल कि सुमानं तौतके मफु खनि । गुलि बौ तय्के धुन । गुलि फूफा: याके धुन । खिचायात गुलि जिथ नके धन । गुलि वास: नय् धुन । वैद्य गुलि हिले धुन । ग्व, सुनां छु याय् फत ? ध्यबा इमिके, ल्वय् जिके । आ: थुकथं जक मजिल पूजा पाठ यानां जोके फैला धका: न्हापां जात: क्यन । जातलय् न दशा मभि हं । शान्ति याय् माल हँ । उकें बाज्यायात दु:ख बी माल दिक्क चाया बिज्याय मते ।

ब्राम्हू – हरे । छाय् दिक्क चाय् ? उलिमछि छ छम्ह मफुत नं जित: सुनानं हे छुं तक धा: थ:गु मदुका । तापाइगु मज्यूगु नं थुलि खंय् का । गुंगु बय् मा: । ग्यानापुगु लँ । जन्तुतय्गु भय । भा:सा लुताहात न दय् फुगु लँ । नसा ला तोमफयू मखा ?

जजमां – नय् ला यो बाज्या । नसा मतोता । अयसां ग्व ? न ल्वय् लं, न तिले ग्यं ।

ब्राम्हू – साहुनी नं थपाय्चकं गने धुंकल । छु जूगु छिमित थ्व ?

जजमां – व जक मखु सकलें हे गंसि जुइ धुंकल । ल्वय् मदुसां जिगु पौर धन्ना ला थिमिके द हे दु धा:सा थिपिं गय् गंसि मज्वी ?

ब्राम्हू – म्वाल: थ्व खँ । शान्ति याय्ब ला हे लाइनि । शान्ति याय्गु गन ? ज्वलं फुक्क चूलाके धुन ला ? जोशीं छु शान्ति याय्गु धँ हल ? दान याय् माय्का ह:गु दु ला ?

साहुनी – ज्वल सकतां ता:लाके धुन, बाज्या । दुगु छम्ह दान या धँ ह:गु दु । थन हे याय् मज्यू ला, बाज्या ।

ब्राम्हू – ज्यू, ज्यू । हुँ कँ हि फुक्क । थन बँ इले धुनागु ख: ला ?

साहुनी – धुन, बाज्या । ज्वलंत जि तलय् कँ हय् का । (ज्वलं का: वनी)

ब्राम्हू – जोशीं छु दशा धँ हल ? धाँनि धा ।

जजमां – मस्यु, बाज्या । मार्का ला: धा: थें च्वं ।

ब्राम्हू – सुं ग्रह मारकेशजुया च्वन ज्वी । ब हे धँ ह:गु का आम । छिमि न्हाय्पनय् मार्का धा: थें च्वन का । का स्व । गुलि ज्या मछिगु ? सु ग्रहयागु दशा धका: ब्बनेगु ? म्यंके छ्वयां नं ला:गु मखुत । तापाक वने मानि । छिपिं ग्वाज्य:त हे का ।

जजमा – गय् याय्ले बाज्या दान याय्‌त ।

ब्राम्हू – गय् याय् धाय् मा:गु छु दु ? दान याय्‌गु का छंगु फुक्क दशा शान्ति ज्वीमा धका: ब्बने जि हे ज्यू 'न ।

जजमां – ज्यू का बाज्या अय्‌सा ।

(शान्ति पूजा याय् धुंका: दुगुचा नं दान यात । बाज्यायात म्वय् नकल । थ:पिनि नं नल । अनंलि ...)

ब्राम्हू – जि तापाक्क वने मानि । आ: छगु ल्वय् लाया बनि । घन्ना काय् म्वा: । (ब्राम्हू दुगुचा ज्वना वँवं लँय पुतुपुतु हाहां वनि) ल्वचँ दँदँतक थ:त लासां मथने धुंकल । वासल मथो धुंकल । जोशी वयनां जी ला धका: जोशी वयमं बा जोशीं धा:गु लुसर्मपि । छुं कुत: दुपिं ला मखु थिपिं । धर्मया ज्या ज्वीबले न्ह्याथासं थ्व हे पह खनि । जि ला ज्यू कथंहे यानागु । जित: छु ? बांमला: सा दुगु छम्ह ब हे दत ।

लू ३

(बँवं ब्राम्हू बा:थ:त दु थाय् ग्वीं थ्यन । बा:थ:त ब्राम्हू बाज्या वया च्वंगु खना: थवथवय् सल्लाह याइ)

बा:थ: किजा– अय् दाजुपि, ब्राम्हू बाज्या ला खने दय्‌क: वल नि ।

सना दाजु } गं दाजु } – अजिङ्गरयात द्यवं नसा त: बइ धाइगु ख: खनीं । का, आ: ग्वया: ग्व:सां जिल ।

सना दाजु – झी स्वम्ह छथासं मच्वंसे कालय् कालय् च्वने माली का । मखुसा मेगु लं बाथा: वनी । (बा:थ:त निका स्व का लँ दुदुथाय छम्ह छम्ह च्वं वन । ब्राम्हू न्हापां गं दागु च्वंच्वथाय थ्यन)

गं दाजु – बिज्याके धुन ला, बाज्या । पाउ लागि, बाज्या ।

ब्राम्हू – भाग्यमानि जुइमा छिपिं । छिपिं थन दइ धा: गुलि थ्व हे लं लिहां वया । धा थें छिपिं थन च्वं च्वन । जय ज्वीमा छिमि मेपि ग्वले?

गं दाजु – छु याय, बाज्या ? छथाय् जक बिचा:याना मना: । मेमेथासय् नं बिचा: याकेत छ्वया तया का । छ:पोयात थाकु ला मजू हला ? प्व:ला आपा: मदुनि ।

ब्राम्हू – छप्व:याना हयागुलिं आपा: मदु थें च्वन का । द ला दु हे धाय् मा: ।

गं दाजु – बिज्याकि, ग्याना बिज्याय् म्वा: ।(सुम्क लँ लिना वंम्ह ब्राम्हूयात ह्वान स:ता:)

बाज्या, आम लिउने छु न्याय्‌का हयागु ?

ब्राम्हू – मिम्बा मदुम्ह थें छु न्यनागु ? दुगुचा का ।

गं दाजु – धात्थें ला ? मखु मखु दुगुचा ला ।

ब्राम्हू – छु च्वलेचा धयागु ला ?

गं दाजु – (लिक्क वया क्वथीक स्वया) खिचा का, बाज्या थ्व । ब्राम्हूनं तमं तमं का स्व खिचाला दुगुचा ला धका: दुगुचा हाय्‌का वयम) खिचा हा:गु मखु ला, बाज्या आम ? खिप: न्याक्क सा:गुलिं कक्कु स्वखित, स: पिहां व:वलय् दुगुचा हा:थें च्वन का ।

ब्राम्हू – (तमं तमं) दुगुचित:ला खिचा धाइम्ह का । (तमं लिफः हे मस्वा बना छ्वत ।)

ग दाजु – खिचा सां छु । दुगुचा सां छु । जित: कायत धैगु मखुथें । खिचा यागु हे ला न तं क्यने मा:गु छु दु ? (खने खाने मदयक पयतुना हाला: छ्वत ...) खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल ... खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल ...,आम हे लं वल ... आम हे ल वल ..., खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल आम हे लं वल .. आम हे लं वल

(ब्राम्हू मता: पहु:याना वन । व व समां दाजु च्वंच्वंथाय् थ्यन)

समा दाजु – अहो, बाज्या नं थ्यन का, अनि याय् ति ।

ब्राम्हू – कुशः ज्वोना ।

समा दाजु – बाज्या ! प्व: ला तप्व: जू नि । छु थ्व ? (प्व: थोत ल्हा: छ्वत)

ब्राम्हू – छाय् थी त्यनागु ? बि, बि । कर्पिनिगु प्व: थी मते (लिलिच्यूम्ह ब्राम्हू दुगुचिगु खिपतय् ततक्यना: ग्वतू वन)

समा दाजु – छु जुल बाज्या ? बना बिज्याकि । स्यात ला, बाज्या ? (ब्राम्हूया म्हय् उसि उसि याना: थन । ब्राम्हू नं थ्व हे प्वलं का जित थ्व: थ:गु धा धां तमं प्व: बस्वात ।)

आम प्व: थी मत्य:गु हेका, बाज्या । आवलि आम प्व थियां मि जुइ मखुत का । जि नं थी ला:गुला .. जित: थं छु ज्वीगु जुइ ? कर्किगु प्व: थी हे मत्य:गु खनि । सुयागु प्व: आम ? .. ..

ब्राम्हू – छु छाय् थ्व ...?

समा दाजु – खिचा छाय् है बिज्याकागु ? दान बिया हु:म्ह ला कि ?

ब्राम्हू – बांलाक छक: नि स्व । अलय् जक खं ल्हा ।

समा दाजु – बांलाक स्वयागु ख:, बाज्या । खिचा थथ्यें छ:पोया ल्यूल्यू वैच्वंगु मखं ला ? खिचा मखु ला आमथें ल्यू ल्यू वैला ?

ब्राम्हू – (मनंमनं खं ल्हाइ) धात्थें थ्व खिचा हे ख:ला ? गय् जूगु थ्व ? म्हाच: नाप ला:म्ह नं खिचा:धाल मखु, मखु थ्व खिचा खहे मखु । जि छु , दुगुचा खिचा धैंपि स्यय् हे मनंम्हला मखु । थ्वं धायूवं खिचा जुइ ला ? (समा दाजुयात न्यंकल) हरे । छं स्वय्बले जि छु खिचा दुगुचा धैंपि स्यय् हे मनंम्ह तुंच्वां ला ? थ्व छन्त खिचा हे ज्वो मा, जित: ला दुगुचा हे का । (प्व: पाछाया: ब्राम्हू दुगुचा ग्याय्का: वन ।

समा दाजु – प्व: थिया ला, बाज्या ? हानं थ्व:दई स्वया बिज्याकि । जिला छ:पोयात थ: हे भा पा: धयागु ख: । देशयला आम खिचा ज्वनां वने जी मखु । म्वाकं वया: आ:गथे याय् धाय् माली । देशय् च्वपिसं खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल धका: लाय् लाय् बुबुं छ:बोयागु ईज्जत मका:से ल्व:तो मखु ।

(ब्राम्हू तापाक थ्यनेधुका: समा दाजु न तत:सकं हाला छ्वत .)

खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल ... खिचा दान का:म्ह ब्राम्हू वल आमकनं हे वल ... आमकनं हे वल ...

(ब्राम्हू न ववं भूत नाप लाय् थें बा:थ: किजा मापलात । बा:थ: किजा ग्वाय् प्युप्यु अनियाय् ति धका: ब्राम्हूया तुति ज्वं वन ।)

ब्राम्हू – (ग्याग्यां लिलिचिला:) म्वा:ल म्वा:ल । स्वस्ति, स्वस्ति ।

बा:थ: किजा– झी निम्हय् स्वस्ति । बाज्याया म्हतुइ ... कस्ति ।

ब्राम्हू – इलं मबिल, जि वने । (बना छ्वत)

बा:थ: किजा– छाय् , बाज्याया नं ल्हो धका: खिचा हयाला ? ब्राम्हूसें ला धका: ल्हो मा: ।

ब्राम्हू – खिचा नं दान याइ ला ? दुगुचा थ्व । बांमला:म्ह जुया: खिचा थें च्वन ज्वो का थ्व ।

बा:थ किजा– ये ...दान व:म्ह का मखुला, बाज्या ?(न्हिला: ब्राम्हू वनेत स्वत) ब्राम्हूत छु लय्ता: च्य: ला ख:नि, छुं मचा माने यातज्वी साहुया मय:म्ह स्वय् नं घच्यागुम्ह खिचा दुगुचा धका: दान ब्यूसां मय: धाय् मज्याल। खिचा नं दुगुचा धका:च्य: याना हल का धिक्कार का ब्राम्हूतय्गु च्य: बुद्धियात। कपिन्त खिचा लही मत्य: धाईपिं ब्राम्हूतसें आ: खिचा लही त्यंगु ज्वी का। कि छें य्यका: दुगुचा हे ख: धका: स्याना नइगु ज्वी का मखु ला ?

(ब्राम्हूया ख्वा: ह्याउँया वल। थ्व दुगुचा हे ख:। बालाक स्व धका: दुगुचित आ मुनि मुनि आ. धया स:ता: थ: ल्यू ल्यू वय्का यंकन। हानं हा: धका हाय्का नं क्यन। थ ला खिचा नं थय् हाली ला ? जि जक छुं मस्यूम्ह ला ? धाधां दुगुचा सासां तमं वन बा:थ: किजा ल्यू ल्यू वना। दुगुचित आ, कुल कुल आ, आ धका: सत : लि खिचा हा:थें न्यक थ:हे" ह.वाउ ह.बाउ " हाला लि ...)

का, बाज्या, गय् च्वं ले ? खिचा मखु सा छु ले थ्व ? स्वं बिज्याकि थुजोपिं खिचात साहुतय्थाय जक दै का। छाय्धा:सा इमि कौला याय्त थ्वयागु हे ला मा: । थ्वंत कौला खिचा धाइ। इमिसं थ्व नं दुगुचा नं छखाय्सं तँतँगुलि थिपिं दुगुचा थें हाले न स:। उकें थ्व दुगुचा थें हा:सां थ्वेंत सुनानं दुगुचा धाइमखु कौला खिचा हे धाइ। आप: ह.बाज्य:म्हसित कपिस च्य: याइ। छ:पिं मं ह.बाज्य: जूगुलि च्य: याना ह:गु का थ्व। मेगु छुं नं मखु। जिगु खँ म्यना बिज्याय्गु ख:सा, देखय्ला थ्व खिचा यंके मज्यू। छु धाइ कपिसं ?

ब्राम्हू – (दुगुचा स्वस्वं मन मनं खँ ल्हाका:) छु जूगु थ्व ? स्वय्बलय् दुगुचा ख: थ्व। अय्सां खिचा थें हाले नं स: थ्व।

मखु, निम्हस्यां मखु स्वम्ह स्वम्हस्यां नं खिचा धका: धाल। थ्वं धा:थें थ्व ज्वना: देशय् वने मालकि जिगु इज्जत च्वनी मखु। आ: तल्य सुनानं मस्यूनि। सकसिनं सिलकि बांलाइ मखु। मय्ल थ्वंत यंके हे मखु। थन हे त्व:ता थके। (दुगुचा त्व:ता: ब्राम्हू माला-माला ब्वात। "खिचा दान का'म्ह ब्राम्हू वल ... धका: हाहां बा:थ:त नं बा:थ: किजायाथाय् वल। आ: तिनि झीसं भिन्द्यो पूजा म्याग्कल का धका: स्वम्हं बा:थ:त लय्ताल। दुगुचा ज्वना: इपिं भिन्द्यो पूजा वने धका: वन।)

बा:थ: किजा– अय् दाजुपिं बाजं मदय्क पूजा वना: भिन्द्य: लय्ताइ मखु। जि कहा पुइ। छिमिसं नायखिचा व भस्या:चा था न्है।
वाइँ बाइँ ध्वां – ब्राम्हू ध्वां
(नायखि थाय् भाय् यायाँ) दुगुचा खिचा याय् हे धुन ब्राम्हू बाज्या लाथ् हे धुन ...

समां दाजु – (भस्या: थाय् भाय् याना:)
छाय् ग्याय्गु ... छाय् ग्याय्गु ... ?

बा:थ: किजा –बाहां बिस्युं वनी दाजुपिं, पूजा ज्वलं वाइ ... ग्व, बाजुपिं भिद्य: मथ्यंनि ला ? उहू ... ध्वा: हील।

समां दाजु – सुं मदु थाय् नि थ्यंक रे। अन तिनि भिन्द्य: वइ का।

बा:थ: किजा– गथे याय् दाजुपिं हील धया च्वा:।

गं दाजु – का, पिराहा ह्वाले मते थ्यन।

(गं दाजु व समां दाजु निम्हं च्यतुइ। बा:थ: किजां इमित हे पुज्याइ बाहां मू हाय्की 'धन्य धन्य गुलि याकनं मू हा:गु ?' बाहां स्याय्त जाना घय्पुई, स्वचाकी चुपि साग्याइ। का दाजुपिं स्याय् न्है दाजुपिं धका: हानं हानं वं न्यना च्वनी। का सा का निखा तिस्यु

हि म्हुइम । का, परमेश्वर धया: दुगुचियाः गःपतय् चंपि कीं । हि म्हुना वइ । व हि थःम्हं तुं त्वमो)

समां दाजु – } अय् किजा, ग्व हि मव: ला ?
गं दाजु –

बा:थ: किजा- व: धया /छिमि म्हुतु लाता जुया: हि वलं नं मचा:गु का । (मचा-मचा हि इमि म्हुतुइ छ्वइ. दुगु छ्यं बँय तया: उकी मत बी।) का दाजुपिं मिखा कं । तसकं हे थाकु खनि ।

समां दाजु- } म्ये स्याय् मा:सा छु जक याइम्ह छ ।
गं दाजु

बा:थ: किजा– जि म्येस्या: सा हि प्वाथय् न्ह्यः के नं फै मखु । थ्व ला: दुगुचा जुया: धका: बँय मलाक्क म्हुतुइ लाके फत ।

(दाजुपिसं चण्डाल धाधां वँत स्वया: छ्यं ल्हुकुल्हुकु संकल ।)

का, दाजुपिं सी काय् मानिगु खं ला । ज्वः छ्इ बा । ब्व घासा ज्वलं नं फुक्क तय् धुन । (दाजुपिंत ज्वलय् पयतुका: थ: न ज्वलय् च्वनां नल: । सी काय् त्यसेंलि गदाजुं सीथ्यन हि मन तया ? धका: न्यन ।) छाय् दाजुपिं सी जिथाय् दु ।

समा दाजु – छंथाय् छाय् तंतयागु ? थकालिम्हसिथाय् तय् हि रे !

गंदाजु – जि नं व हे ला धँगु । हि थन (सी काय्त सन)

बा:थ: किजा– थनला भौ वय् या:खनि । (ज्वाँय् वना: दुगु छ्यं कया थ:गु ख:गु ल्हातिइ तया: थ:गु थासय् तुं पयतुनालि ...)

गय् खँ ल्हानागु ? गुम्हसिनं सी काइगु ? वंथाय् हे तय्गु का ख्व सो । छिमिथाय् छु धका: तय्गु ? सीकाय् न्हिं ? (देपा ल्हा:तिइ च्वंगु सी ज:गु ल्हातिइ सयूत स्वल) दाजुपिं निम्हं दना वना: बा:थ: किजाया ल्हा: ज्वन । "छं छु धका: सी काय् त्यनागु ? जिपिं थकालिपिं वयूक दयूकं" इमिसं बा:थ: किजायात सी काय्के

मबिउ ।) छिपिं लोभित का । कपिनिगु भाग नयूत स्वैपिं । का स्व ज्ञी स्यम्हय् जवय् सुलात व थकालि ज्वौका ।

समां दाजु – दथ्वी ला:म्ह थकालि ज्वौ । गनया खँ आम ?

बा:थ: किजा–छु धका: हा: वयागु छ ? न ववय् ला: न चवय् ला: छ । लँमोया थकालि का छ ।

गंदाजु – (ल्हा:तं थ:गुलिइ भाय् बाना वयमा:) अय् स्व थनंनिसें ल्या: ख्या रे । जि मखु ला च्वय्? अले जित: गय् थकालि मखु धँगु ?

बा: थ: किजा– (निपा ल्हा:तं नं थ:गु छ्यं त्यु त्युं) हरे ! छिपिं छम्ह जक थकालि धका: हाला : च्वंगु जूसा जि वंत हे थकालि धका: थ्व ल्वापु तका बीगु ख: । निम्ह जिहे थकालि धका: म्ह म्हं थकालि ज्वीत स्वसेंलि जि सो त्व तूसाँ छिपिं ला: ल्वाइतिनिपिं हे जुल । धा.सा थ्व ल्वापु छु जितकां तके फै ला ?॥ फराद हे ननेगु का तु कृष्ण द्वारय् ।

(स्वम्ह दना: कृष्ण द्वारय् वन । द्वारिकानाथया द्वारय् सु दु ? धका: बा थ:त पिनें हाला छ्वत । "सु हाँ, सु हाँ " धका: कोतवाला पिहां वल ।" जिपिं का कोतवाल भाजु 'जर:धका: मानय् याना बा:थ: त सुम्क च्वन ।)

(सी क्यँक्यं) थ्व हे सोयागु ल्वापुइ का, भाजु ।

कोतवाल – (गंदाजुयात) गय् जूगु ? खँ फुक्क कं ।

गं दाजु – कोतवाला भाजु ।॥जिमि मिद्यो पुजा याना: म्बय् नया । अलय् सी काय् त्य: बलय् व नं जि थकालि व नं जि थकालि धका: थिमिस जित:ला लँमोया थकालि याय् त्यन । उकें फिराद वय् माल । ल्वापु थ्व हे का ।

कोतवाल – (गंदागुयात) छ गब् थकालि ख्यागु ?

गंदाजु – थौं तकं थिमिसं गंदाजु धका: न्ह्यागु ज्या खँय् नं जित: मानय् पाना हे च्वंनि । थासँलि सो न ला गंदाजु धका:मान तया: जित: हे बी मा:गु ख:नि !

कोतवाल – (बा:थ: किजायात) का, छं नं धा !

बा:थ: किजा- ख्वा:पालं नं सो दय्मा:गु ख:नि कोतवाल भाजु । जिपिं स्वस्हप् सु बुन्हा थें च्वं ? हानं मेगु खँ छु धा:सा भ्वय् नयाबलय् आ: थें तु जवय् च्वय् लाक्क जि हे च्वनागु ख: । सो नं जिके हे ख: । इपिं थेकालि ख:सा थ्व सो इमिसं छाय् ला का: काय् मफुत ? जिगु खँ थुलि हे ख: ।

कोतवाल – (समांदाजुयात) का, छं छु धायगु दु ?

समांदाजु – जि ला आपा: खँ मदु । त:म्ह मांछि दँबलय् जकं च्वय् च्वंम्ह थकालि जुइगु ख: । स्वम्ह जक ज्वीबलय् ला दथुयाम्ह हे थकालि जुइगु । आ: थें तुं न्ह्याच: भ्वय् नया बलय्नं जित: हे दथुइ तया: भ्वय् नया: ला लिपा सो काय् त्य:बलथ् जि थकालि मखु ह । थ:थ: त्या:गु खँ ल्हाइपिं थिपिं कोतवाल भाजु ।

कोतवाल – (बिचा:याना:) थ्व खं जक छिमिगु ल्वापु छिने थाकुल । उकें, छिमिगु जात: स्वय् हिँ ।

बा:थ:त – जिपिं चा:ह्यू वयापिं, जिमिगु छँ तापा:, गय् याय् कोतवाल भाजु?

कोतवाल – अथे जूसा छिपिं स्वम्ह मध्यय् न्ह्यापालाक्क बूम्ह सु ? धा सा ।

समां दाजु – सुर्द्यो नं लुचुक्क बुल, जि नं मांया प्वाथं छ्वा:राक्क पिहां वयागु का, कोतवाल भाजु ।

कोतवाल - (गं दाजुयाके) छ गुबले बूगु ? का धा ।

गं दाजु – कोतवाल भाजु, सुर्द्यो बूबलय् जि घंगला न्ह्याना: पला: छ्वो धन का । (थ्व खँ कने सिमधवं बा:थ: किजा हिकुहिकु मिका: तत:सकं ख्वया हल । इपिं सकलें बाताह्वां च्वना: स्वेच्वन । इमि छु धाय् छु याय् जुल ।

गंदाजु – सो नय् मखन धका: ख्व:म्ह का व । कतिला:पाक: का छ ।
(ताखतक हे ख्वसेँलि इमिसं बा:थ: किजायाके छाय् ख्वया धका: न्यंलिसे बा:थ: किजा झन झन हिकु हिकु लना: तत: सकं ख्वया हल । न्वं मवा: । इमिसं त:क:मछि हे न्यँसेँलि बा:थ: किजां धाय् हे माल ला ? धका: न्वंवाना हल । हानं तत: सकं हिकु हिकु लना:ख्वया तुं च्वन । मेपिनि नापं ख्वय् मा:थें जुल । अले इमिसं हानं न्यँसेंलि "ज्यू सा न्यने मते ... छिमिसं हे सो का मयल.. " धका: हानं ख्वया तुं च्वन ।)

कोतवाल – आम थे ख्वयां छु याय्गु ? छंगु खँ मन्यंसें छिमिगु ल्वापु तंके फै मखु । का धा । (तमं वयम)

बा:थ: किजा -सुर्द्यो बूबले घंगला न्ह्याना: म्हितिक: जुइ धु कूम्ह छ्य् सांगु लुमना: ख्वय् मासे वल (हानं ख्वल ।)

कोतवाल – का, छिमिसं न्यँ हे न्यन । (समा दाजुयात) छ सुर्द्यो बूबलय् बूम्ह जक । थुम्ह (गंदाजुयात) सुर्द्यो बूबले धंगला न्ह्याना: म्हित: जुइ सय् धुंकुम्ह । थ्व (बा:थ:किजा) ख्वबिलु सुर्द्यो बूबलय् धंगला न्ह्याना: तुकु तुकु ताय्तिति जुइफय्धु कूम्ह छ्य् सोगु धा:म्ह । उकें छिपिं स्वम्हय् थ्व ख्वबिलु हे थकालि ख: । ल्वाय् म्वा:ल हुँ (कोतवाल दना: दुहां वन । अलय् बा थ: किजां "का दाजुपिं आ: जि सी काय् जिल ख:ला ?" धाधां सो काल ? दाजुपिं त्वक्कन ।)

(करुणाकर वैद्य पुलांगु बाखं मालेगु सिलसिलाय् यलया प्रख्यात कोती प्याखंया बा:थ: प्याखंयात नं पुलांगु बाखं कथय् सकलन याय्गु तातुसें बा:थ: प्याखं सिउम्ह माला: दिल । छन्हु यल वय्गु साझा बसय् अग:चा मालां थ्योग:लू थें बा:थ: प्याखंया हे गुरु जुया विज्या:म्ह यल ब्रम्हैपुरीया पण्डित चक्रधर शर्मा हे नाप लाना दीगु जुयाच्वन । वैद्यजुया अनुरोध इनाप कथं चक्रधर बाज्या स्वन्हुया स्वपु

प्याखं इब: लाक थ:म्हं लुमंथें च्वया बिज्या:गु जुया च्वन । थ्व स्वपुगु प्याखं ख:। बाज्यां बाखं पह:वय्क च्वया बिज्या:गु खने दुसां थन थुकियात प्याखं रूपय् हे बाज्यां गथे च्वया बिज्या: गु ख: अथे हे न्ह्यब्वयागु जुल । थ्वमिविसं थुकियात यय्कल धा:सा न्हयूम्ह यंकया न्हयपु प्यांखं पूवंक तया: बाज्याया मनंतुना कथं सफू रूपय् पिकाय्गु खेलुइता: पिकाक गुथिया तातुना दु। हनेबहम्ह चक्रधर बाज्यां पूमवंनिगु मेमेगु नं च्वया: ल: ल्हाना बिज्याइ तिनि। फत्तिफत्तले बा:थ: प्याखंया मूल गुरू पाण्डुलिपि हे ल्ह्यया: बिया बिज्या:सा थुकिया यक्वं ऐतिहासिक महत्त्व बइ ताया। नेपाल भांषा हे च्वया त:गु आ:तकया दकले मौलिकगु पुलांगु नाटक थ्व हे जुइ । चक्रधर बाज्या।यात व करूणाकर वैद्ययात यक्व साधुबाद दु।)

म्वाय् मानिम्ह जि

—राजेश्वर वैद्य

अय् का ! का !! का !!! मखुथें जुल,
अय् का ! का !! का !!! मखुथें जुल ।
जिगु पला: अन्धकारया सुरुङ्ग दुने न्ह्यांन्ह्यां वनाच्वन,
जिगु पला: थ:गुहे सुरय् व वेगय् न्ह्यां न्ह्यां वनाच्वन, ।
तर,
जि थ:गु है नुग: दुने तनाच्वना,
जि थ:गु हे छ्वपला· छ्वपलाखय् तनाच्वना,
जिगु छ्वपला: छ्वपला:या अस्तित्व तनी थें च्वन,
जि धात्थें धाथें अन्धकारया अनन्त सुरूङ दुने तनी थें च्वन ।
अन,
जि छुं ब:माला:च्वनां छु छुं हे ब: मखना,
जि छुं छुं हे मिखां मखना, सुं सुं हे मखना,
जि न्यायागु म्हय् पला: तय्बले थें चुलुया च्वन,
जि ब: कयागु दक्व दक्व हे चुलुया च्वन ।
अलय्
जिगु इच्छा, जिगु भावना, जिगु आकांक्षा तनावन,

जिगु धात्थें धात्थेंया अस्तित्व अन लाः थन लाः मदयेक तनावन
उकि
जिं हानं बः कायत,
जि सुइगुं बोहलय् त्याय्प ज्वंवना,
तर अपशोच,
जिं बःकयाम्ह सिइ घुंकूम्ह मनू जुयाच्वन ।
थ्व गन ?
जि गन ?
नेपाःदे गन ?
जि थः धाइपिं गन ?
जिं सिइके मफुत, जिं म्यने मफुत, जिं खंके मफुत,
जि बिचाःयाना, थ्व थाय् ला मसान खनि,
जि उकि हे प्यखें अन्धकार जक खगु ।
छन्हु,
जि थ्व अन्धकारयात बुद्धि व शक्ति
झयारर झिरीरी खुनाः जः लुइके मानि,
जिं थ्व धरती सर्ग थें चक्कंके मानि ।
अलय्
जिगु अनलाःथनलाः मदयेक तनावंगु,
जिगु भावना, जिगु इच्छा, जिगु आकांक्षा छगू छगू याना माले,
जि माला अवश्य लुइका काय् मानि । अलय् तिनि,
जिं सर्गःथें चक्कंगु स्वतन्त्रता जुयाः वक्वसिगु नुगः दुने म्वाय्,
जि स्वच्छन्दता जुया वक्वसिगु आत्मा दुने म्वाय्,
जि वक्वसिगु निर्मल मिखाय् जःजुयाः च्वाय्,
जि वक्वसिगु हृदय् दुने म्वाय्, जि म्वाय्, जि म्वाय्, ।।।

△

राजवंशी मिसात

–स्वयम्भू लाल श्रेष्ठ

झीगु देय् नेपाःया पूर्वपाखेया सीमाना तराई पाखे च्वंगु झापा जिल्ला व थया पश्चिम पाखे च्वंगु मोरङ, सुनसरी जिल्लाय् राजवंशीत आपालं दु।

राजवंशीत अपो थें याना बुँज्या याइपिं दु । गुलिसियां थःपिनिगु हे बुँ दु, गुलिं म्हय् जुया कयाकिगु बुँज्याय्‌ना नया च्वन । भूमिसुधार योजना ग्वसाः ग्वयेन्ह्यो जमिन्दारी प्रथा दुगु खः । उकिं राजवंशीत दुने नं ततः धंपिं जमिन्दार दुगु जुन । चौधरी, कानुन गोई आदि पदवी कया च्वंपिं देवनियात् नं दुगु खः । तर थौंकन्हे 'चौधरी' धयागु वंश परम्परा निसें छ्यला वया च्वंगु टाईटल वा थर थें जक प्रयोग याना वया च्वंगु दु । जमिन्दारी प्रथा ला मदये धुंकल, अय्सां पुलांगु चलन कथं जमिन्दार साहेब धकाः धायगु याःनि । अँ बरू, बुँ आपाः दुपिं, धनदुपिं तःमिपिन्त देवनिया धायगु चलन साप हे आपाः खने दु।

राजवंशी जाती मिसातय्‌गु स्थान ततकं च्वय् लाः । उकिं म्ह्याय्‌मचा बुल धायेगु, राजवंशीत साप लय्‌ताः । राजवंशीत न्हापा मातृसत्तात्मक जाति जूगुलिं, लिपा मां जुइपिं म्ह्याय्‌मचा बुलकि थुपिं लय्‌ताइगु खः।

थौंकन्हे मेमेगु जातिया मिसातसें समान अधिकार माः धकाः आन्दोलन

याना च्वन । तर राजवंशीनीतसें समान जक मखु, मिजंतसिबे अपो अधिकार सलंसःदँ न्ह्यो निसें कया थौंतकनं ब्यवहारे छ्यला च्वंगु दु ।

धाथें धाये धाःसा हिन्दू धर्मया पुलां पुलांगु शास्त्र पुराण व इतिहासे, मिसातसें मिजंयय्गु नेतृत्व याना, मिजंतय्सिबे अपो अधिकार प्रयोग याना वःगु आपालं दसु झीसं खनाच्वना तर लिपा झी ध्वग्गिक हे स्यन । शिक्षाया प्रचार म्ह जुजुं वन । झीसं थःत थःम्हं म्हमसिल । मेपिनिगु नक्कल यायेगुली हे झीसं थःगु बहादुरी धकाः थुइका । अले झी झन्झन वरदुना वन । झीसं झी मिसातय्त पर्दाया दुने तयेगु याना । इमित भुतूया ज्याय् जक सीमित याना तयगु जुल ।

राजवंशी मिसातय् आपाःसियाथें पेटानी नांया न्याकु हाकःगु निकुत्या ब्यागु कापू हिनी । पेटानी गनं सुइम्बाः । न्हापा न्हापा ला थ्व कापः छ्यें हे थाइगु, तर थौंकन्हे कारखानाय् थाःगु हे छ्यला च्वन । थ्व कापः छाती च्वय् लाक्क चिइ, क्वय् पुलिइ तक वइ । झी नेवाः मिसातय् मोल्हुइबले प्याक्सां हिनीथें । थौंकन्हेया न्हूगु सभ्यता धकाः राजवंशी समाज सुधारकत, तःमिपिं मनूत व ल्याय्म्हतसें, थः मिसातय्त, मेमेगु जातिया मिसातसें सिनीथें, सारी चिकेगु चलन याना हया च्वंगु दु । पेटानी गुकीयात फोटा नं धाः, हिनेगु हे असभ्यताया चि भाःपिया च्वन ।

तर, बांलाक दुवाला स्वःः धाःसा, थ्व पेटानी धयागु कापः अर्थात वसः बुज्या याइपिं राजवंशी मिसातय्त जक मखु, झापा मोरङ थें ज्याःगु तांन्वःगु जिल्लाय् च्वनाः बुज्या याइपि सकल जातिया मिसातय्सं नं सिनेज्यूगु सापहे अःपुगु याउँगु व म्हंचाःगु वसः खः । थौंकन्हेया सारि सिनेगु ला, ज्या मयाइपिं छायेपा जक च्वनीपिं मिसातय्त जक लोगु वसःखः । समानताया हक मालीपिं तर जितलें जितले ज्यायाये म्वाःसा ज्यू धकाःधाइपिं मेमेगु जातिया मिसातय्त जक सारी ज्याखेल दु । सुथं निसें बहनी तक मिजंत नाप नापं, उलि हे

मेहनतसाथ ज्या याइपिं राजवंशी मिसातय्गु निंति ला पेटानी हे ची माः, पेटानी हे लो धयागु जिगु विचार दु ।

खजा थौंकन्हे गुलिगुलि राजवंशीनीतसें लं (ब्लाउज), पेटीकोट ब्यवहार याना हये धुंकल । अय्नं म्ह हे तिनि । लाकं नं उस्त मन्ह्याः ।

थुमि पर्दा प्रथा मदु । पर्दा मदुगुलिं यानाः थुमिसं न्ह्यागु ज्या नं स्वच्छन्दपूर्वक व स्वतंत्रतापूर्वक याइ । स्वास्थ्य नं बांलाः जू । न्ह्याथाय्नं स्वतंत्रतापूर्वक चाःहिली । छ्यने गाभलं तोपुइ म्वाः ।

राजवंशी मिसातसें छें दुनेया ज्या व पिनेया ज्या नं फुक्कं याः । छेंजा थुइगु, बँ थिलेगु, बँ पुइगु, पुजा यायेगु, चिपगु थलबल सिलेगु, कुति वायेगु, बजि ल्हुइगु, वसः हीगु, सि फायेगु, सौ दुनेगु, सप्पा दथेकेगु, संठी दुनेगु आदि ज्या याः । अथे हे पिने बुइँ वा पीगु, पुसा ह्वलेगु, घाँय् लयेगु आदि ज्या नं सफलतापूर्वक याः । हाट बजारे वनाः थःथाय् तयार दुगु चीजबीज मीगु व थःपिंत माःगु चि, चिकं आदि न्याना नं हः । उकिं राजवंशी समाजे मिसातय्गु स्थान सापहे च्वय्लाः । छेंया मिजंतसें मिसातसें ब्यूगु आज्ञा पालन यानाः ज्या याइ ।

राजवंशीतय् तःगूकथं इहिपा यायेगु चलन दु । चुम्ना काये बी यायेगु चलन नं दु । चुम्ना धयागु मिसामचायात मिजंमचापाखें बीगु द्यछा खः । थ्व खँय्, राजवंशी समाज सुधारकतसें मेमेगु जातिया नायःतय्गु खँ न्यनाः चुम्ना प्रथाया बिरोध यान । जुलं । मिसामचा न्यायेगु व मीगु तःधंगु पाप खः धका ततहाकःगु ब्वचू बिया जुल । शास्त्र पुराणया दसु कना जुल ।

थ्व ब्याक्क ज्या थ:गु संस्कृति व सभ्यतायात मथुया: या:गु ख: । जिं च्वय् हे च्वये धुन राजवंशी मातृसत्तात्मक जाति ख: । उकिं थ्व जातिइ मातृ जातिया त:धंगु मान दु । त:धंगु स्थान दु । चुम्ना बीगु धयागु उम्ह माता यात दक्षिणा छायेगु ख: । छ्वछा छ्वछायगु ख: गुम्हसित वया मां ब्वाँ थपाय्धी जुतले बाँबाँलागु भिंभिंगु नसा नका:, त्वँसा त्वंका:, पुँसा पुंका: त:धी यात । थज्यागु प्रथा आपा: धयाथें मातृसत्तात्मक, जातिया दुने खने दु । चुम्ना धाथें धाय् धा:सा बांमला:गु प्रथा मखु, समाजं थ्वयात मभि यात । चुम्नाया मूल अर्थ मथुया: लिपा लिपा थ्वया दुरुपयोग जुल । कन्यामचा न्यायेगु मीगु धयागु जुल ।

मेमेगु जातिइ मुलुकी ऐन आदि दयेका बाल विवाह, दहु विवाह अनमेल विबाह पारपाचुके आदि बारे नकतिनि नकतिनि ऐन कानून दयेका च्वन । तर् राजबंशी जातिइ न्हापाँनिसें हे, थ्व ब्याक्क विषये छगू निश्चित नीति निर्धारण जुया: आ: तकनं छ्यला वया च्वंगु दु ।

इहिपा यायगु ई मिसामचा १४ दँ निसें १६ दँ दइबले ख: । विधवा विवाहयात समाजं मान्यता बियात:गु दु । बिधवा मिसाँ भा:त हयेगु चलन दु । थुकथं ह:म्ह भा:तयात डंगुवा धायेगु चलन दु । थज्या:पि डंगुवातय्त मिसाया मयलकि पितना छ्वये ज्यू । पारपाचुके बिया च्वने म्वा: ।

बिधवा मिसां पुनर्विवाह मयावं हे छुं ज्या: प्वाथय्दत धा:सा समाजं प्वाथय् दय्कूम्ह मिजं माला: उम्ह बिधवा लिसे ब्याहा याना बी । थज्या:गु इहिपायात गाम्रोगछ विवाह धाइ । छुं कारणवश मिजं लुइके मफत धा:सा ध्वबा बिया: मेम्ह हे सुं छम्ह मिजं थनी, अले वयात हे नाला कायेकी । दाजुया बिधवा कला:यात तयेगु चलन उस्त खने मदु । कन्या पात्र तयगु चलन दु । थ्व

चलन कथं थ:काय्मचाया निंतिं पिनें कन्यामचा हया: लहिना तइ । लिपा इहिपा याना बी । घर जुवाई तयेगु चलन नं दु । चुम्ना बी मफत धा:सा ससलय् ज्या याना:पुला बी, अले इहिपा जुइ । छम्ह लिसे ब्याहा जुइ धुंकूम्ह मिसामचायात न्हापायाम्ह भा:त दयेक दय्कं मेम्ह मिजंनाप ब्याहा याना बीगु चलन नं दु । थज्या:गु ब्याहायात छत्रदानी विवाह धाइ ।

इहिपा धयागु भा:त कला: ज्या: नापं च्वनेत सरसल्लाह कथं याइगु छगू समझौता जक ख:धयागु थुमि विश्वास । मन मिले मजुलकि ब्यागलं च्वन । गुम्ह लिसे सल्लाह मिले जुल उम्हलिसे स्वापू तल । उकिं राजवंशी जातिइ पारपाचुके याये अ:पु । बं पुलेम्वा: । खर्च पुला: च्वने म्वा: । तर पारपाचुके यायेमा:गु कारण क्यने मा: । भा:त कला: मिले जुया:शान्ति नक्साँ जीवन हने मफत धासा भा:त अथवा कलातं मेम्ह मिसा अथवा मिजं तल धा:सा, मवा बुइके भा:त वा कला: अयोग्य जुल धा:सा, मिसा मचायात निर्दतक भा:तया छेँय् छ्वया महल धा:सा, मिसा मचाया पुर्नविवाह जुल धा:सा घर जुवाईं नं थ: सस: माँ सस: अबुया कठोर व्यवहार सह याये मफत धा:सा पारपाचुके याये ज्यू ।

राजवंशी मिसातय् तिसां ती मा: । आपा:सिया वह्यागु तिसां ती । मोनं निसें चो तक अर्थात् छ्यलं निसें तुति तक तीगु तिसा दु थुमि । गुम्हसिया गुलि फत उलि रूपो तिसां ती । छ्यंले-सिंधापति, सेदवन; न्हासे नथ, बाली, फूल, फुरफुरी; न्हाय्पने-ओन्ति, माछिथापात, माकरी, गुजि, सोना; ग:पते-सूर्यहार, चन्द्रहार, टाकाहार, हासुली; नाडी-गोटाखारू, मोटाखारू; लप्पाय् तारबाजु; तुतिइ पाइजो, आँटि आदि । तिसायात मिसातसें बंकथें भा:पी । भचा ध्यवा मुंके फत कि तिसा दयेका तइ ।

राजवंशी मिसातय् इहिपा जुइ धुंकूसां सिचाय् सिन्ह: छायेगु चलन उस्त

मडु । मेमेग् जातिया मिसातय्गु अनुकरण याना: थौकन्हे गुलिसिनं सिचाय् सिन्हः छायेगु याना हल । थुमिगु परम्परा कथं ला खवगु ल्हातिइ शंखखारु न्ह्यानात:म्ह मिसा जुल कि इहिप। जुइ धुंकूम्ह धका: सीकेगु ख: । शंखखारु-शंखया चुरी खः । थौंकन्हे धा:सा खा:चुरी न्ह्यायेगु चलनं याना: शंख चुरी न्ह्याय्गु चलन न्हना वना च्वन ।

राजवंशीनीतय् ग्वा:ग्वय् सापहे नयेमा: । गुलि गुलिसिनं बङ्गा बिडि चुरोस नं त्वं ।

राजवंशीनीत मिजंतसिबे छुं खँय्नं म्ह मजूगुलि याना: व मेहनती जूगुलि इमिगु आर्थिक स्थिति बल्ला: । इपिं ध्यबा कमेयाये फुपिं जूगलिं आर्थिक दृष्टि-कोणं नं स्वतंत्र जू ।

२०१७ साल लिपा गाँगामय् गां पंचायत थापना जुसेंलि राजवंशी मिसात सेंनं आपालं गां सभाय् ब्वति कायेगु याना हल । ल्यज्याय् मत बीगु व मत कायेगु याना हल । गनं गनं गा पंचायतया सदस्या नं जुल । स्कूल कलेजय् ब्वनेगु, थ:गु माँ भासं बाखं च्वयेगु चिनाखँ च्वयेगु नं याना हया च्वन ।

उकि झीसं धायेफु–राजवंशी मिसात बांलाक निर्देशन व शिक्षा दीक्षा दत धा:सा, मेमेगु सुं गु गँ, जातिया मिसातय् सिबे म्ह जुइमखु । देश विकासया ज्याय्नं मिजंतय् नाप नापं न्ह्यज्यां वनी । संसारय् शान्ति स्थापना यायेगु ज्याय् मिसातसें पालन यायेमा:गु भूमिका नं इमान्दारीपूर्वक व दिलोज्यान बिया:वाइ ।

नेपाल भाषाय 'य्' (हलन्त) व 'ये'कारान्त छ्यला

–जनकलाल वैद्य

१. खँ न्ह्यथना

नेपाल अधिराज्यया नागरिकतय न्हिंन्हिस्या ज्याय खँय माध्यमकथं छ्यला वया च्वंगु भाषा मध्ये नेपाल भाषा नं छगू भाषा ख: । नेपाल अधिराज्य दुने व पिने थासंथासय च्वंच्वंपिं नेवा:तसें नेपाल भाषायात मां भाय नाला थवं थवय खँ ल्हाइबले, च्वइबले व ब्वनीबले थ थ:गु पहल थुकियात माध्यम याना च्वंगु दनि । थौं कन्हय नेपालभाषा साहित्य माध्यमिक विद्यालयया ८–१० गूगु तर्गि तक, त्रिभुवन बिश्व बिद्यालयया मानविक व सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान अन्तर्गतया क्याम्पसय प्रवीणता निसें स्नातकोत्तर तगिं तक च्वयेब्वने ज्या जू । बिद्यावारिधि स्तरय अनुसन्धान विषय नं जुया च्वंगु दु । बिश्व भाषा क्याम्पसय नं थ्व भाषा ब्वंकीगु प्रबन्ध दु । च्वसापासा, नेपालभाषा परिषद, श्रेष्ठ प्रकाशन, साहित्यया मूलुक्षा, पासामुना, सकले द प्रकाशन, खेलइता: पिकाक

गुथि इत्यादि सस्था पाखें व उदार चित्त भाषाप्रेमीपिनि पाखें थी थी विषयया सफू व पत्र पत्रिका पिहां वयाच्वंगु दु । थुजाःगु रचनात्मक व सिर्जनात्मक ज्या तःजिक न्ह्यब्वयेया निंतिं नेपाल भाषाया सरल स्पष्ट व्यावहारिक व स्तरीय नियमावली दुथ्याःगु व्याकरण माला च्वन धयागु महसूस यच्च दँ न्हयो निसें याना वया च्वंगु खः ।

२. नेपाल भाषा च्वयेगुली छगू रूप लुइकेगु कुतः

ऐतिहासिक महत्व दुगु अभिलेख तथा सफू पत्रपत्रिकाय पिहां वःगु काव्य विद्या व च्वखँ थःथःगु पहलं भाय छ्यला च्वयातःगु खने दु । ल्हायेगु भाषायात छगू हे व्याकरण नियमावलिं चीगु व्यावहारिक दृष्टिं सम्भव मजुइफु । ध्वने ज्वलं च्वयेगुली माध्यम जुइगु भाषाय छगू रूपगु स्तरीय भाषा व्याकरण नियमावली मानं माः, सकसियां विचार सहलह जुइवं दयेके नं सम्भव जू । सखे थुजागु हे आवश्यकतां ध्वाका स्व. धर्मादित्य धर्माचार्य बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिकाय (ने. सं. १०४६ कार्तिक मार्ग शिर्ष ल्याः या पौ ५७) स्वदँ दुम्ह मचायात निसें बी ए. तकयात जिउगु संक्षिप्त आदि नेपाल भाषा व्याकरण थःम्हं च्वयेत्यनागु खँ प्रकाशित याना बीगु जुइफु । धर्मोदय, नेपाल ऋतुपौ, सितु, इत्यादि पत्रपत्रिकाय नं नेपाल भाषा च्वयगुली छगू तु रूप लुइकेमनं च्वखँ न्ह्यब्वयगु ज्या जुया वने धुकूगु दुसा थनि स्वीदँ न्ह्यो च्वसापासां मुंज्याया ग्वसः ग्वये धुंकूगु नं झीसं सीका । त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान डीन कार्यालयं नं ने. सं ११०३ कछलागाः ८,९,१० स्वन्हु यंकं नेपाल भाषा विषय समितिया मुंज्याया ग्वसाः ग्वःगु खः । ई तसकं सीमित जूगुलिं उगु मुंज्याय स्तरीय भाषा नियमावलीया खँ कोछीगु ज्या मजुल । छगु हे मुंज्याय च्वसापासाया संस्थापक तथा त्रि. वि. नेपाल भाषा विषय समितिया छम्ह सदस्य भाजु प्रेमबहादुर कसाःनं च्वसापासा ग्वसालय व्याकरणया मुंज्या याके बी धकाः कवं बिया दिल । उकथं हे थुलि याकनं भाषाविद, साहित्यकार,

पत्रकार, सकलें सःतां व्याकरणया थी थी समस्या सम्बन्धी थी थी कार्यपत्र न्ह्याब्वयेगु याना तःमुंज्या च्वसापासां ग्वसाः ग्वःगु अतिक लयताया पुगु खँ खः । च्वसापासाया थ्व ज्या प्रति आभारी जुसें जि थः नं लयतासें थ्व कार्यपत्र न्ह्यब्वया च्वना । थुकी छिकपिनिगु सौहार्द्र पूर्ण टिप्पणी सुझाव बइगु मनं तुना, लसकुस याना ।

३.१ कार्यपत्रया विषय शीर्षक य, य् (हलन्त) व ये कारान्त छ्यला

च्वसापासां छोया हःगु पत्ती न्ह्यथना तःगु नेपाल भाषाया व्याकरण सम्बन्धी समस्या थें जुयाच्वंगु विषय मध्ये 'य् (हलन्त) व ये कार छ्यला' विषयस थ्व कार्यपत्र केन्द्रित यायेत्यना । य् हलन्त याना हे छ्यले माःगु ला ? गन गन य् हलन्त याये माः, गन गन मवाःसां जिउ ? ये कार छ्यला च्वने मानि ला ? गन गन माः, गन गन म्वाः ? य् हलन्त, यं, ये कार छ्यलां खँग्वःया अर्थ व ज्या पाके यःला ? थुपिं नं नेपाल भाषी व नेपाल भाषेत्तर व्वनि च्वमिपिंत च्वये व्वने ज्याय मछिंना पुगु पंगलः जुया च्वंगु दु । मात्व सिवे अप्वः थासय य् हलन्त छ्यला तइगुलिं याना टाइप यायेगु, कम्पोज यायेगु, प्रूफ स्वयेगु थिजाःगु प्राविधिक ज्याय नं पंगलः जुया च्वंगु दु । मचायेकं झीगु ईयक्व ई व परिश्रम खति जुया च्वंगु दु । उकिं मज्जि मगाःथाय जक य् हलन्त व ये कार छ्यलेगु याना थ्व भाषा च्वये व्वने, टाइप याये, कम्पोज याये, प्रूफ स्वने ज्या याउँके माला च्वंगु दु । थ्व भाषायात यचुपिचुके व तुतिं चुइक न्ह्याज्याये फयेका बी माःगु दु ।

३.२. य् (हलन्त) छ्यलाया वर्तमान स्थिति

पुनरोत्थान कालं थुखे निसें नेपालभाषाया खंग्वःया लिधने दयाच्वंगु स, च, ज, या पलिसा य छ्यजेगु तथा क्रियाय ये-कार यकार याये चलन जुया च्वंगु खः । तर थौंकन्हय धाःसा यकार व ये कारया पलिसाय य् (हलन्त) छ्यनेगु जुया वल । य् हलन्त छ्यला थुलि आपा खने वत कि थ्व नं विसर्ग छ्यलां थें स्वतुपतु स्वःगु समस्या, गतिपति मदुगु विकृति

व महि मनिगु पंगल: थनीगु सम्भावना दु । नियमावलीया वालं चिना नं लकय् दुने थाकुगु बड्गु; खने दु । थौं कन्ह्यय य् (हलन्त) थुमनं छ्यला तःगु दु -[1]

क) कर्त्ता / कर्म कारकया नाम खँग्व:

काय् (काय) म्ह्याय् (म्ह्याच ; (म्ह्याव), न्हाय् (न्हास> न्हाय) न्ह्याय्पं (न्हस), न्ह्याय्कं (न्हसकन> न्हायक), त्वाय् (त्वाच> त्वाय), फय् (फस> फय), खय् (खश, खस, खय), भोय् (भोज> भोय), बनय् ज्या (बनज ज्या> बनयज्या), हाय्मो पाहां इत्यादि ।

ख) अधिकरण कारक सप्तमी विभक्ति रूपया अप्राणी वाचक नाम खँग्व:

१] इनालय् (इयालस इयालय) फलय् (फलस> फलय), पसलय् (पसलस> पसलय), कोथाय् (कोथास> कोथाय) खतय् (खतस> खतय) इत्यादि ।

२) 'त' प्रत्ययान्त बहुवचन प्राणी वाचक अप्राणी वाचक नाम खँग्व:यात अधिकरण कारक सप्तमी विभक्ति रूप छ्यलीबले—मचतय्के (मचात + याके), मिसतय्के (मिसत + याके) इत्यादि । सकूतय्के (सकूत + याके) ?

३) 'त' प्रत्ययान्त बहुवचन नाम खँग्व:यात कर्मकारक, द्वितीया विभक्ति, सम्प्रदान कारक चतुर्थी विभक्ति रूप छ्यलीबले –

झंगःतय्त (झंगःत + यात), मचतय्त (मचात + यात) इत्यादि ।

४] 'त' प्रत्ययान्त बहुवचन नाम खँग्व:यात सम्बन्ध कारक षष्ठी विभक्ति रूप छ्यलीबले मचतय्-थानि (मचात + या), पसल्यातय् ल्याः ज्ञां (पसल्यात + या) : मांह्याय्सियागु तिसा (मांह्यस्यागु> मांह्यस + यागु) इत्यादि ।

ग) सर्वनामय = वय्कः (वसकल> वयकल> वयकः), थ्वय्कः (थ्वमकल > थ्वयकल> थ्वयकः)

---

१. कोथाय दुने लागु खँग्व: पुलां पुलांगु अभिलेखय पूर्वक छ्यला तःगु खँग्व: खः । आः हलन्त य् जुया चवंगुथा पूर्व रूप थुमके लू ।

घ संख्या वाचक विशेषणय—चय् प्यता घासा । ङय् ङादंया बँस ।

ङ) अव्ययय – अलय् (अले), पिनय् (पिने), गुबलय् (गुबले) ।

च) उद्गार वाचक खँग्वलय – गय च्वं लय् (ले, रे) ।

छ) प्रश्न वाचक क्रिया – विशेषणय – छाय् (छाना> छाय) बया ?

गय् (गथे, गथ्व 7 गय) याये ?

ज) रीति वाचक क्रिया–विशेषणय–च्वाँय् च्वाँय बन । च्याँय् च्याँय हाल ।

झ) क्रिया वाचक क्रिया–विशेषणय–वने मते धाय्क धायक न वने ला ?

ञ) क्रिया धातु व था' थी क्रियाय–

१. क्रिया धातु––धाय्गु (धायेगु), हय्गु, (हयेगु), स्वय्गु (स्वयेगु) इत्यादि ।

२. सामान्य भविष्य काल क्रियापद (उत्तम पुरुष)-जि वय् (वये) । झीसं बिय् (बिये) ।

३. सन्निहित वर्तमान काल क्रियाय – सफू स्वय् त्यना (स्वयेत्यना) ।

४ प्रेरणार्थक क्रियाय–सफू काय्के हिँ (कायेके, कायके) ।

५. उद्देश्य कारण वाचक क्रियाय (Infinitive verb)– सफू काय्त (कायेत, कायत) बया ।

६. विधि क्रियाय – सफू काय्माः (कायेमाः, कायमा:) ।

सफू काय् मफु (काये मफु, कायमफु) ।

७. पूर्ण भूतकाल क्रियाय – सफू काय् धुन (काये, काय धुन) ।

८. सहायक क्रियाय – पसः न्ह्योने सकूत हय्धुन । बय् बय् याये मते । छं छाय्पा:तल ।

थुपिं दसु फुक्क स्वयेबले नेपाल भाषाय य् हलन्त न्ह्याथासं छ्यले जिउ थया थें च्वने फु । भाषाय थुगु रूप लुइकेगुली य् हलन्त छ्यलां सक्रिय देन बिउगु खने दये फु । मथे न्वं वाना अथे च्वयेगुली य् (हलन्त) ग्वाहालि बिउ थें नं खनेदये फु । व यत्थें च्वये छिगु उपाय थें च्वने फु ।

थथे धका य् हलन्त छ्यलायात स्वछन्दता बीगु उचित मखु। न्ह्याथासं य् हलन्त छ्यलेगु यायेव भाषाय विकृति खने दइ, सिकारु अवस्थाया भाषाय् चवमी, खँग्वःया मूल रूप हे त्वःमनी थें च्वने बः। गथे कि– फस> फय> फय्> फे, थन फे धयागु मेगु हे न्हूगु एकाक्षरी खँग्वः थें खने दत। थुजागु नाम खँग्वः व क्रिया खँग्वः यक्वं दु थुजागु प्रवृत्ति पने माःगु दु।

हानं य् हलन्त छ्यलां याना नाम खँग्वः व क्रिया खँग्वः हे स्पष्टं ह्मसीके थाकु थें च्वंगु नं दु। गथे कि–काय् धका च्वनं काय् हे मफु। थुकी छ्यला तःगु काय् खँग्वः मध्ये गुगु नाम खः, गुगु क्रिया खः कावाचक धाये थाकुइ फु। निता हे नाम खँग्वः ला क्रिया खँग्वः ला न स्पष्ट मजू। थुजागु समस्या मेमेगु य् हलन्त छ्यला तःगु खँग्वलय नं जुइफु। थुजागु अस्पष्टता ल्यहे थनेत नं य् हलन्त छ्यले मछ्यलेया स्पष्ट नियम दयेकेमाःगु खनं दत।

३. ३. य् (हलन्त) मछ्यलेगु खँ कोछिना

पुलां पुलांगु शिलापत्र सिजःपौ, तालपौ व ल्हाति च्वया सफू सफुती च्वगु नेपाल भाषा खँग्वःया हिज्जे पूवंक हे च्वइगु जुया च्वन। ने.सं. १०२७ स्वँ न्ह्योया फुक्क अभिलेख ज्वलनथ अथे च्वइगु चलन खने दु। उगु समयाबीध दुनेया हे अभिलेखया नेपाल भाषा खँग्वः च्वयेगुली हिउपा वल। खँग्वःया लिउने अथवा दथुइ लाःगु स, च, ज व्यंजनया पलिसाय यातुगु व्यंजन य छ्यलेगु याना हःगु खने दत। थ्वं वाना थें भाषा लिपिबद्ध याये छिकेगुली नेपाल भाषा शें जाःगु क्यातु स्वभावगु भाय्यात थ्व त्वःगु समसामयिक तर दूरदर्शी पलाः खः। पुनरोत्थान कालीन कवि, साहित्यकार व व्याकरण वयेका वंपिसं तकं य् हलन्त मयासे य व्यंजन छ्यला वगुया दसि व दसु आपा खने दु।[२] शुक्रराज शास्त्रीं च्वया थकूगु नेपाल भाषा व्याकरणय नं य् हलन्त

२. चित्तधर 'हृदय' (मुंह्र), नेपाल भाषा साहित्यया जातः न्हापांगु संस्करण (कान्तिपुर : नेपाल भाषा परिषद, ने. सं. १०९१)।

छ्यला तःगु आपा खने मदुनि। अनं 'अ' कारान्त अप्राणीवाचक नाम खँग्वःया सप्तमी बिभक्ति रूप छ्यलीबले ए कारान्त (झ्याले, संसारे) छ्यला तःगु खने दु। अप्राणीबाचक अकारान्त नामया सप्तमी विभक्ति रूपय य् (हलन्त) छ्यला तःगु (पौं ञ, ड) खने दु। क्रियाय धाःसा य् हलन्त व ये कार निता छ्यला वसु न्ह्यवया दीगु दु। गथे कि–याय् माःगु (पौ ठ) धाय्वये (पौ १५७), नय् त्यम, नये त्यन (पौ १३९), नय् धुंकल, नये धुंकल (पौ १४१) स्वयतः (पौ १६१)। स्व. सिद्धिदास अमात्य गद्य च्वखँय व बाखनय जक गनं गनं य् हलन्त छ्यला थकूगु खने दु। थथे कि, मेथाय् (पौ १२), दय्का (पौ ११), सिधय्का (पौ ६)। तर अन सज्जन हृदयाभरण व सत्यसती थिजाःगु मात्रा व वार्णिक छन्दय बिना तःगु काव्यस धाःसा य् (हलन्त) उस्त छ्यला मदी. थ्व अनया छ्वछाये वहगु कुतः खः। अथे हे, स्व. धर्म्मादित्य धर्म्माचार्यं नं य् (हलन्त) उस्त छ्यला दीगु खने मदु। स्व. चित्तधर हृदय नाम, सर्वनाम, क्रिया व रूपावली य् हलन्तया व्यापक प्रयोग याना दीगु खनेदु।

थौंवं खं पाखें छु सो दु धाःसा य् (हलन्त) याये माः धयागु करं मक्यं। विसर्ग छ्यलेव व मछ्यलेबं शब्दया अर्थ पाये थें य् हलन्त यायेव खँग्वःया अर्थय व ज्याय उस्त हिउपाः मवः। थ्वकःविसं नाम व सर्वनाम खँग्वलय य् हलन्त उस्त छ्यला तःगु खने मदु। सप्तमी विभक्ति रूपय व क्रियाय जक गनं गनं य् हलन्त छ्यला थकूगु खने दु।

भाषा प्रकृति, स, च, ज या पलिसा य पूवंक छ्यलांगु परम्परा व शब्दया अर्थय विशेष छुं मपाइगुलि थ्वय बियागु नाम खँग्वलय य् हलंत मछ्यलेगु याये माली—

क) कर्त्ता व कर्म जुया वइगु तथा लिउने व दथुया स च ज ल व्यन्जनया पलिसाय व्यन्जन दया च्वंगु नाम खँग्वलय–फय, खेँय (खेँज), न्ह्याय

(म्ह्याच), लयता (लसता), सायमि (सालमि), जयमान (जजमान, यजमान) इत्यादि ।

ख) अप्राणी वाचक अ कारान्त व आ कारान्त नाम खँग्व:या सप्तमी विभक्ति रूपय- झ्यालय, फलय, खापाय, भिखाय, लखय, लँय, छेँय, बँय, थासय, मातनय इत्यादि ।

ग) `त` प्रत्ययान्त वहुवचन प्राणीवाचक नाम खँग्व:या सप्तमी बिभक्ति रूप छ्यलीबले- मचातयके, ज्यामितयके, इत्यादि ।

बिकल्प कथं थुमिके य् हलन्त नं जिउ ।

घ) `त` प्रत्ययान्त वहुवचन नाम खँग्व:या द्वितीया व चतुर्थी बिभक्ति रूप छ्यलीबले- झंग:तयत, पसल्यातयत, मनूतयत इत्यादि । बिकल्प कथं थुमिके य् हलन्त नं जिउ ।

ङ) `त` प्रत्ययान्त वहुवचन नाम खँग्व:या षष्ठी बिभक्ति रूप छ्यलीबले- मचतय, पसल्यातय, इत्यादि ।

च) सर्वनामय- बयक:, थ्व नय. ।

छ) अव्ययय-अले, दुने, पिने, थ:बले इत्यादि ।

ज) उद्गार बाचक खँग्वलय- ले, रे ।

झ) प्रश्न बाचक क्रिया विशेषणय- छाय, गय ।

३.४ य् हलन्त छ्यलेगु -

क) रीति वाचक क्रिया विशेषणय - ख्वाँय् ख्वाँय् वन । च्याँय् च्याँय् हाल ।

ख)क्रिया वाचक क्रिया विशेषणय - धाय्क धाय्क न ।

घ)सहायक क्रिया - बय् बय् याये, हय् भुने, हथाय्चायेगु ।

घ) समस्त पदय - थाय् बाय्, हेबाय् चबाय्, लाय्कू, सम्हय् बजि (समय बजि) छ्वय्ला ,धिमय्बाजं । माय्बोजा । माय् अप्सं ।

ञ)पूर्व रूप न्ह्याल् मवइगु खँग्वलय--पिलि माग्लि, मय्तुलचा, काय्म:, खय्पि, खाय् ।

४.१ ये कार छ्यला-

'ये' कार नेपाल भाषाया छताजि क्रियाया परिचायक लिउ आख: ख: । नेपाल भाषा क्रियाया धातुइ ये, ने, ले, पे, ते, के, (प्रेरणार्थक) लिउने दया च्वनी । ने, ले, पे, ते, के, लिउने दया च्वनीगु क्रियाय ला थुपि स्पष्टं न्ह्याल् व: । तर 'ये' लिउ क्रिया छताय धात्वा गनं गनं जक आपुलुखं ये कार लुइका त:गु खने दु । आपा याना क्रियाया थी थी रूपय यं लिउने थना त:गु खने दु । थौं कन्हय क्रियाय नं य् हलन्त आपा छ्यलेगु याना वया च्वन । न्हापा न्हापा या अभिलेख ज्वलनय व व्यंजनया यातुगु ध्वनि प्रकृति लुमंका ये कार याये मा:गुलिं नं य कारं जक गाका ज्या कया त:गु खने दु । गथे कि—

थ्व वस्चङु धाय (गोपाल वंशावली पौ ३० ख)

छें वं पीं लये मजीव (उकी हे, पौ ३८ ख)

देशस पिओने बाचके छोये माल (रेग्मी, मिडियवल नेपाल भा. ३, पौ ११५)

होम याय माल (उकी हे)

छि काय् सँ झाय धाल (जि वया ला लछि मदुनि, चरण १)

लब ल्हाना बिय न्हां (उकी हे, चरण २)

जि माजु खोयके मते (उकी हे, चरण १८)

तुग: तयां तये मज्यू (उकी हे, चरण १२)

ने, ले, पे, ते, के लिउ क्रियाय थथे याना मत:. याये नं मखु । ने, ले, पे, ते, के स्पष्टं न्ह्यलुइका हे त:गु खने दु । गथे कि-भाद्र शुक्ल अष्टमी सं (संगीत लय) हेले (रेग्मी, मिडियवल नेपाल भा. ३, पौ १२० स ने. सं. ७८४ या घटनावली)

श्री श्री श्री महालक्ष्मी व्रतथा व्रत जोने (उकी हे)

नवरात्र स्वने (उकी हे)

`ये` लिउ क्रियाय थें ने, ले, ते, लिउ क्रियाया थी थी रूप ज्यायेबले मखु खने दु । गथे कि-

धाये धायागु धाय्गु धायेत धायत धाय्त धायके धाय्के

हाले हालेगु हाल्गु× हालेत हालत हाल्त× हालके हाल्के×

च्वने च्वङ्गु च्वङगु च्वनेत च्वङत च्वङत×

च्वन्गु च्वनत च्वन्त×

सःते सःतगु× सःतेगु सःतेत सःतत सःतत्×

थथे× चि दुगु क्रिया रूप मल्वःगु व मज्यूगु क्रिया रूप खः। थुकि ये लिउ क्रिया व्याकरण नं थी थी क्रिया रूप ज्यायेबले ये कार छ्यले माःगु सी दु। य व्यंजनया यातुगु गुणं याना हे जक धायेगु, धायगु, धाये धुन, धाय धुन, धाय् धुन, धायेके, धायके धाय्के इत्यादि रूप ज्याये छिना च्वंगु लवया च्वंगु खः। व्यवहारय नं लवया छ्यला च्वंगु खः। थथे ने, ले, पे, ते क्रियाय याये मछि।

थुकि ये लिउ क्रिया दक्वया थी थी क्रियापद रूप ज्यायेबले 'ये' कार छ्यले माः धयागु खँ सिद्ध जूवल। सर व्यवहारय 'ये कार सिवें य कार छ्यला वया च्वंगु खने दुगुलि थ्व नं स्वीकार्य जू। छ्यले जिउ।

च्वय बंगु (ञ) – (१), (२), (३), (४), (५), (६), व (७) स ये कार छ्यलेगु याये माली। व्यवहारय य कार नं छ्यलेगु चलन आपा खने दुगुलि य कार नं स्वीकार्य जू। क्रियाय य् (हलन्त) मछ्यले माली।

पाय्छिगु क्रिया रूप	पाय्छि मजूगु क्रिया
जि वये, जि वय	जि वय्, जि वे
जि धाये धुन, धाय धुन	धाय् धुन
वं धायेके, धायके	धाय्के
छं धाये माः, धाय माः	धाय्माः
वं धाये त्यन, धाय त्यन	धाय् त्यन
छु धायेत वया, धायत वया	धाय्त
धायेगु, धायगु	धाय्गु

४. उपसंहार –

क) च्वया तयागु खँ पत्तु खने दयेकेत, सफू थायेगु व टाइप यायेगु प्राविधिक ज्या अःपुकेत, च्वय व्वने ज्या सरल जुइकेत अनावश्यकगु अप्वःगु य् हलन्त छ्यलेगु ह्यो याये मि।

ख) य् हलन्त छ्यलां व मछ्यलां शब्दया अर्थय् व ज्याय अपायसक भिन्नता खने मदु, भ्रम जुइगु स्थिति मवः। उकिं य् हलन्त छ्यला जिउ-थाय् तक पाः यानां मस्यं।

ग) नाम व सर्वनामय स, च, ज सुला य छ्यला तःगु थासय य हे छ्यलेगु। य् हलन्त व ये कार मछ्यलेगु। कारक विभक्ति रूपय नं य छ्यलेगु। य् हलन्त व ये कार मछ्यलेगु।

घ) क्रिया धातुइ व क्रियाया थी थी रूपय य कार व ये कार जक छ्यलेगु। य् हलन्त मछ्यलेगु।

ङ) कारक विभक्ति रूप ज्यायेबले ये कार मछ्यलेगु। स च ज सुला य च्वने माःथाय नं ये कार मछ्यलेगु।

च) टाइप याके माःगु अनुसन्धान प्रबन्ध- च्वखँय य् हलन्त मछ्यलेगु। ☐